

ZBORNÍK

SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

ANNALES
MUSEI
NATIONALIS
SLOVACI

ARCHEOLÓGIA

22

ROČNÍK
CVI – 2012

ZBORNÍK
SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CVI – 2012
ARCHEOLÓGIA
22

Redakčná rada

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.,
PhDr. Matej Ruttkay, CSc., PhDr. Etela Studeníková, CSc.,
PhDr. Vladimír Turčan, PhDr. Ladislav Veliačik, DrSc.

Zostavovateľ

PhDr. Vladimír Turčan

Autori fotografií a kresieb:

Alexander Botoš, Radoslav Čambal, Zdeněk Farkaš, Igor Choma, Alžbeta Nagyová,
Lucia Pilková, Marián Soják, Barbara Zajacová, Dušan Tatar, Marián Vizdal,
Archív SNM-Archeologické múzeum Bratislava

Mapové podklady: Martin Bartík, Mário Bielich

Preklad do nemeckého a anglického jazyka: Jana Kličová, Ľubomíra Kuzmová a autori
Preklad do slovenského jazyka: Radoslav Čambal

Posudzovatelia:

PhDr. Juraj Bartík, PhD., Mgr. Igor Bazovský, PhD., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Prof. PhDr. Klára Kuzmová, CSc., Dr. Peter C. Ramsel,
PhDr. Vladimír Turčan

Layout, tlač: KOMPRINT, spol. s r.o., Bratislava

Vydalo: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2012
Náklad 400 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum 2012

ISBN 978-80-8060-296-3

OBSAH – INHALT

<i>Zdeněk Farkaš: Nálezy kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou zo Stupavy</i>	7
<i>Funde der Kultur der ältesten Linearbandkeramik aus Stupava</i>	12
<i>Gabriel Nevizánsky – Radovan Fodor – Vítazoslav Struhár: Sídliškový objekt boľerázskej skupiny z Abrahámu</i>	13
<i>Ein Siedlungsobjekt der Boleráz-Gruppe aus Abraham</i>	22
<i>Juraj Bartík: Drobné nálezy z opevnenej osady maďarovskej kultúry v Budmericiach</i>	23
<i>Kleinfunde aus der befestigten Siedlung der Maďarovce-Kultur in Budmerice</i>	29
<i>Robert Bača: Medená dýka z Banky (okr. Piešťany)</i>	31
<i>Ein Kupferdolch aus Banka (Bez. Piešťany)</i>	38
<i>Robert Bača – Juraj Bartík: Kamenný kadľub z obce Dojč</i>	39
<i>Eine steinerne Gussform aus Dojč</i>	41
<i>Lucia Hlavenková – † Lev Zachar: Sídliškový objekt z mladšej doby bronzovej v Šaštíne-Strážach</i>	43
<i>Ein Jungbronzezeitliches Siedlungsobjekt in Šaštín-Stráže</i>	57
<i>Anita Kozubová: Vreckový nožík alebo britva? K interpretácii niektorých predmetov z kosti a parohoviny z pohrebísk vekerzugskej kultúry (na základe nálezov z chotínskych pohrebísk)</i>	59
<i>Ein Taschen- oder ein Rasiermesser? Zur Interpretation einiger Knochen- und Geweihgegenstände aus Gräberfeldern der Vekezug-Kultur (anhand der Funde aus den Gräberfeldern von Chotín)</i>	75
<i>Igor Bazovský: Kostrový hrob z prelomu staršej a mladšej doby železnej z Bernolákova</i>	79
<i>Ein Körpergrab aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo</i>	84
<i>Alena Šefčáková: Antropologická analýza kostrového nálezu z prelomu staršej a neskorej doby železnej z Bernolákova – poloha Šakoň</i>	85
<i>Anthropologische Analyse des Skelettenfundes aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo – Flur Šakoň</i>	85
<i>Radoslav Čambal: Frühlatènezeitliche Gräberfeld von Stupava. Ausgrabungen in Jahre 1929</i>	87
<i>Včasnotaténske pohrebisko v Stupave. Výskum v roku 1929</i>	111
<i>Lucia Pilková: Keltská bronzová zoomorfná spona z Marcelovej zbierky</i>	121
<i>Eine frühlatènezeitliche bronzene Tierkopffibel aus der Marcel-Sammlung</i>	124
<i>Radoslav Čambal: Keltská plastika kanca zo Slovenskej Novej Vsi</i>	125
<i>Eine keltische Eberplastik aus Slovenská Nová Ves</i>	129
<i>Peter Trebsche: Größe und Wirtschaftsstruktur latènezeitlicher Flachlandsiedlungen im österreichischen Donaauraum</i>	131
<i>Velkosť a ekonomické štruktúry nížinných sídlisk z doby laténskej v rakúskom Podunajske</i>	161
<i>Kristina Adler-Wölfl: Spätlatènezeitliche Fundstellen in Wien</i>	169
<i>Neskorolaténske náleziská vo Viedni</i>	188
<i>Miroslava Daňová – Marián Soják: Prsteň s nápisom UTERE FELIX z Liptova</i>	189
<i>Ein Ring mit der Inschrift „Utere Felix“ aus Liptau</i>	192
<i>Péter Prohászka – Sándor Trugly: Avarské nálezy zo 7. storočia z Komárna z Bercsényiho (dnes Gombaiho) ulice</i>	193
<i>Die awarischen Funde von Komárno – Bercsényi (Heute Gombai) Strasse aus dem 7. Jahrhundert</i>	203
<i>Mário Bielich – Terézia Vangľová – Barbara Zajacová: Archeologický výskum v centre mesta Žilina</i>	205
<i>Archäologische Ausgrabungen im Stadtzentrum von Žilina</i>	215
<i>Martin Kvietok: Dva stredoveké keramické súbory zo Starých Hôr (okr. Banská Bystrica)</i>	217
<i>Two medieval pottery assemblages from Staré Hory (Banská Bystrica Dist.)</i>	233

<i>Alexander Botoš: Novoveká studňa z Rimavskej Soboty</i>	235
<i>Neuzeitliche Brunnen aus Rimavská Sobota</i>	249
KOLOKVIUM	
<i>Vladimír Turčan: Desiate kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie</i>	251
<i>Das Zehnte Kolloquium zur Problematik der römisch-germanischen Archäologie</i>	252
<i>Erik Hrnčiarik: Roman building ceramics in the barbarian environment in Slovakia</i>	253
<i>Rímska stavebná keramika v barbarskom prostredí na Slovesnsku</i>	258
<i>Kristian Elschek: Römisches Baumaterial, Dachziegeln und Ziegeln vom Záhorie-Gebiet und aus Zohor (Westslowakei)</i>	259
<i>Rímsky stavebný materiál, strešná krytina a tehly zo Záhoria a zo Zohora (Západné Slovensko)</i>	265
<i>Ondrej Šedo: Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen</i>	267
<i>Objekte mit Ziegelfunden aus der Grabung in der Flur Mušov – Neurissen</i>	275
<i>Vladimír Turčan: Antická stavebná keramika v germánskych objektoch stupavského regiónu</i>	277
<i>Antike Baukeramik in germanischen Befunden aus der Stupavaer Region</i>	280
<i>Anton Karabinoš – Marián Vizdal: Nálezy tehliarskych výrobkov v Ražanoch a ich historická a technická Analýza</i>	281
<i>Die in Ražňany aufgefundenen Ziegelprodukte und ihre historische und technische Analyse</i>	291
<i>Igor Bazovský: Nálezy rímskej stavebnej keramiky v germánskych objektoch z obdobia sťahovania národov v Bratislave-Rusovciach</i>	293
<i>Funde von römischer Baukeramik aus germanischen Objekten der Völkerwanderungszeit in Bratislava – Rusovce</i>	297
RECENZIE	299

VRECKOVÝ NOŽÍK ALEBO BRITVA? K INTERPRETÁCII NIEKTORÝCH PREDMETOV Z KOSTI A PAROHOVINY Z POHREBÍSK VEKERZUGSKEJ KULTÚRY (NA ZÁKLADE NÁLEZOV Z CHOTÍNSKYCH POHREBÍSK)

ANITA KOZUBOVÁ

Keywords: *Early and Late Iron Age, Vekerzug Culture, Hallstatt Culture, La Tène Culture, South-western Slovakia, Eastern Hungary, Lower Austria, Eastern Slovenia, the cemetery of Hallstatt, folding razors, toilet tools, relative chronology, geometric ornaments, graves with razors, social aspect*

Abstract: *A pocket knife or a razor? On interpretation of some bone and antler artefacts from cemeteries of the Vekerzug culture (based on finds from the cemeteries at Chotín). The topic of this paper involves specific two-part objects made of bone/antler and iron, which represent one of the types of toilet tools found mainly in Early Iron Age funerary assemblages on a relatively wide territory of Central Europe, with the highest frequency of occurrence in the north-western and eastern part of the Carpathian Basin, in Eastern Slovenia and on the cemetery of Hallstatt. The objects treated can be counted among important material displays not only of the Vekerzug culture but also of the Dolenjska Hallstatt group. In both of them the functional purpose of these artefacts was discussed in literature (bone knife grips, "pocket knives", folding razors). The razor finds are uniform in view of their shape and construction; they differ from each other only by the presence or absence of incised decoration on the bone case/grip, on the basis of which we have divided them into two types, namely into decorated (type I) and undecorated (type II) specimens. These were subsequently subdivided into variants according to whether or not they were equipped with reinforcing sockets. Within three regions of their occurrence we can observe some differences, which are manifested in both selection of individual decoration motifs and dating of razor finds. Whereas in the cemetery of Hallstatt the razors are found in graves all over the HD phase and count among the eldest (HD1) within the whole territory of their distribution, in the Dolenjska Hallstatt group they appear first in the HD3 phase and are typical mainly of the following LTA phase. As far as the Vekerzug finds are concerned, these are evidently limited in their occurrence above all to the HD2 phase and partly persist until the HD3 phase. It seems that the incidence of razors on the cemeteries of the Vekerzug culture is associated with influences or contacts to Salzburg and Salzkammergut regions, because in view of decoration the razor finds in the cemetery of Hallstatt resemble rather the Vekerzug finds than the razors from Eastern Slovenia, and the Vekerzug and Hallstatt razors, at the same time, are also chronologically close to each other. A group of folding razors with specific decoration is represented by the specimens found on flat Celtic cemeteries in Lower Austria and Transdanubia, which indicate that several Hallstatt traditions have persisted until the La Tène Period.*

ÚVOD

Témou tohto príspevku sú špecifické predmety pozostávajúce z navzájom spojenej krátkej železnej čepele spravidla s rovným chrbtom a ostrím a z dvojdielného puzdra z kosti alebo z parohoviny, ktoré sa ako jeden z typov toaletných predmetov pomerne izolovane vyskytujú v hrobových celkoch z doby železnej, najmä však z jej staršieho úseku, na relatívne širokom priestranstve strednej Európy, s ťažiskom ich výskytu v severozápadnej a východnej časti Karpatskej kotliny, vo východnom Slovinsku a na pohrebisku v Hallstatte. Hodnotené predmety môžeme považovať za jeden z dôležitých fenoménov materiálnej náplne nielen vekerzugskej kultúry, ale aj halštatskej skupiny Dolenjska, ktorým zo strany odbornej verejnosti aj napriek ich jedinečnosti doposiaľ nebola venovaná náležitá pozornosť. Uvedené konštatovanie je nepochybne čiastočne podmienené aj skutočnosťou, že ich funkčné naznačenie nie je nateraz uspokojivo vyriešené. V predmetnom príspevku sa preto pokúsime podať o nich komplexnejší prehľad so zameraním najmä na ich kultúrno-priestorovú analýzu a datovanie, na interpretáciu ich funkcie, na výzdobu, ako aj zistenia možnosti identifikácie sociálneho postavenia jedincov, súčasťou hrobovej výbavy ktorých boli analyzované nálezy. Zároveň sa pokúsime postrehnúť, či existujú rozdiely v celkovom charaktere hodnotených predmetov v rámci kultúrno-geografických regiónov, v ktorých sa tieto vyskytli. Ťažiskom našej analýzy sú predovšetkým nálezy z pohrebiskových lokalít vekerzugskej kultúry, pre materiálnu náplň ktorej sú z hľadiska pôvodu charakteristické štyri základné skupiny artefaktov, kedy ťažisko rozšírenia niektorých typov drobných predmetov, čiastočne aj keramických tvarov sa nachádza buď v oblasti halštatskej kultúry, najmä jej východoalpského regiónu, alebo vo východných častiach Európy a v ázijskej časti Ruska, alebo na

území centrálného a východného Balkánu, alebo ide o predmety, ktoré sú špecifické iba pre vekerzugsckú kultúru a majú tak preukázateľne lokálny charakter (bližšie u *Kozubová 2008*, 49; *Kozubová 2009*, 65 n.; *Kozubová 2010*, 47; *Kozubová 2011*, 69 nn.; *Kozubová 2011a*, 349; *Kozubová 2012*, 180-197).

V rámci celého územia rozšírenia vekerzugsckej kultúry výraznú koncentráciu analyzovaných predmetov znamenávajú v inventári hrobov na pohrebiskách v Chotíne IA a IB, ktoré sa nachádzajú v katastrálnom území obce Chotín, okr. Komárno (*Dušek 1966*, 9; *Kozubová 2008*, 51). V priebehu nového katalógového spracovania nálezového fondu z oboch zmienovaných pohrebísk autorkou tejto štúdie sa ukázala ako nutnosť, vyjadriť sa k funkcii, prípadne prehodnotiť doterajšie názory o možnom funkčnom naznačení mnohých predmetov z kosti a z parohoviny vrátane tých, ktoré sú predmetom tohto príspevku.¹

Opis nálezov

1. Pôvodne dvojdielny predmet zo železa a kosti/parohoviny (obr. 1: 6-13)

Miesto nálezu: pohrebisko Chotín IA, žiarový hrob 68/1953 (urnový).

Nálezové okolnosti: na dne vázy – urny (obr. 1: 2).

Datovanie: druhá polovica 6. stor. pred n. l.

Materiál: kosť/parohovina.

Rozmery: zachované dĺžky 0,8-8,8 cm.

Osem fragmentov kostenej pošvy britvy úzkeho obdĺžnikového tvaru zdobených aj hladkých, na koncoch dvoch fragmentov zachované malé otvory pre nit kruhového tvaru; rytá výzdoba v podobe nepravidelne rozmiestnených kruhových očiek a skupiniek kruhových očiek v kombinácii s priečnymi ryhami.

Sprievodné nálezy: plynule profilovaná váza dvojkónického tvaru so zaobleným vydutím, podsadenou spodnou časťou a malým dnom, vyhnutý okraj odsadený od kónického hrdla (obr. 1: 2); neúplný široký hrniec súdkovitého tvaru, nad maximálnym vydutím poškodený neúplný plastický pásik (obr. 1: 3); misa kónického tvaru s rovno zrezaným okrajom (obr. 1: 14); neúplný hrniec kvetináčovitého tvaru s dvoma zachovanými nepravidelne rozmiestnenými plastickými, v strede pretlačenými výčnelkami (obr. 1: 1); dlhá trňovitá rukoväť železného noža so zvyškami spevňovacej objímky (obr. 1: 4); fragment čepele ďalšieho železného noža so zachovaným hrotom (obr. 1: 5).

2. Dvojdielny predmet zo železa a kosti/parohoviny (obr. 2: 8)

Miesto nálezu: pohrebisko Chotín IA, kostrový hrob 41/1952.

Nálezové okolnosti: pozdĺž južnej steny hrovej jamy oválneho tvaru, naľavo od neúplne zachovaných kostrových zvyškov pravdepodobne dospelého muža.

Datovanie: druhá polovica 6. stor. pred n. l.

Materiál: kosť/parohovina.

Rozmery: zachovaná dĺžka 10,0 cm, šírka 1,4 cm, hrúbka pošvy 0,4 cm.

Nezdobený fragment kostenej pošvy britvy úzkeho obdĺžnikového tvaru, na jednom konci zvyšky železa a na druhom, oblúkovite tvarovanom konci zvyšky otvoru pre nit; povrch na vonkajšej strane vyhladený.

Sprievodné nálezy: dva železné nože s oblúkovite prehnutým chrbtom, dlhá trňovitá rukoväť od čepele oddelená oblúkovitým vykrojením na strane ostria (obr. 2: 1, 7); železný nôž s oblúkovite prehnutým chrbtom a s dlhou jazykovitou rukoväťou s dvoma nitmi (obr. 2: 6); železné nákončie pošvy noža kónického tvaru so splošteným a vejárovite tvarovaným koncom, na hornom okraji dva vedľa seba umiestnené otvory pre nit (obr. 2: 9, 9a); zlomky troch železných tyčínok kruhového prierezu so zachovaným hrotom (obr. 2: 2, 3, 5); železná tyčinka kruhového a štvorhranného prierezu so zahrotenými koncami, pravdepodobne šidlo (obr. 2: 4).

3. Dvojdielny predmet zo železa a kosti/parohoviny (obr. 3: 7, 9, 13, 14, 15, 16)

Miesto nálezu: pohrebisko Chotín IA, kostrový hrob 220/1953.

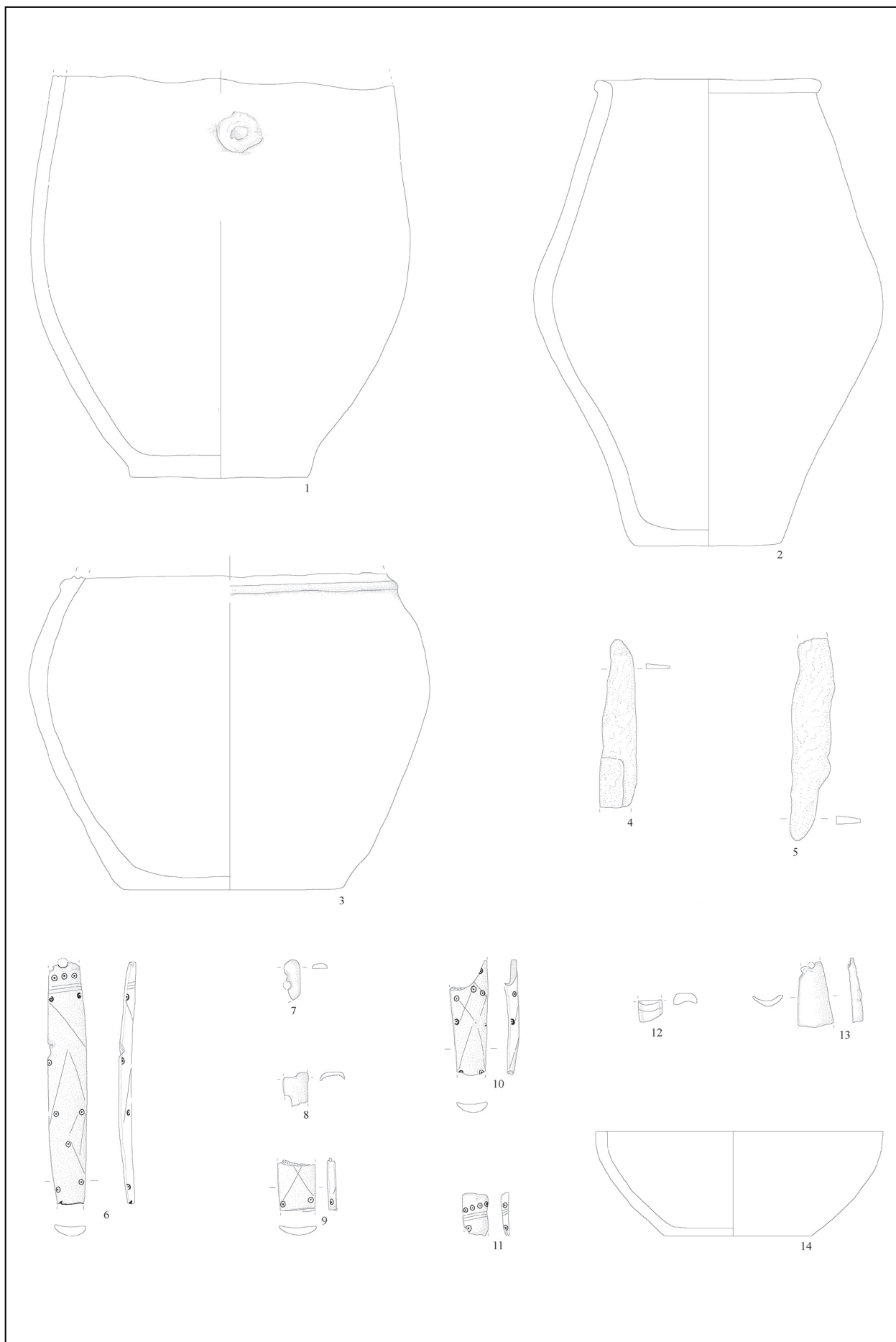
Nálezové okolnosti: hrob bez v teréne zachytených stôp po porušení, prípadne následnom vykradnutí, všetky nálezy boli nájdené medzi rozhádzanými kostrovými zvyškami pochovaného nedospelého jedinca vo veku juvenis vo východnej polovici hrovej jamy oválneho tvaru so zvyškami špeciálnej vnútornej úpravy v podobe pásu žltého ílu, ktorý lemoval obrisy hrobu, nad hrobovou jamou bol umiestnený objekt – žiarovisko oválneho tvaru, ktorého zásyp pozostával z prepáleného piesku.

Datovanie: prvá polovica 5. stor. pred n. l.

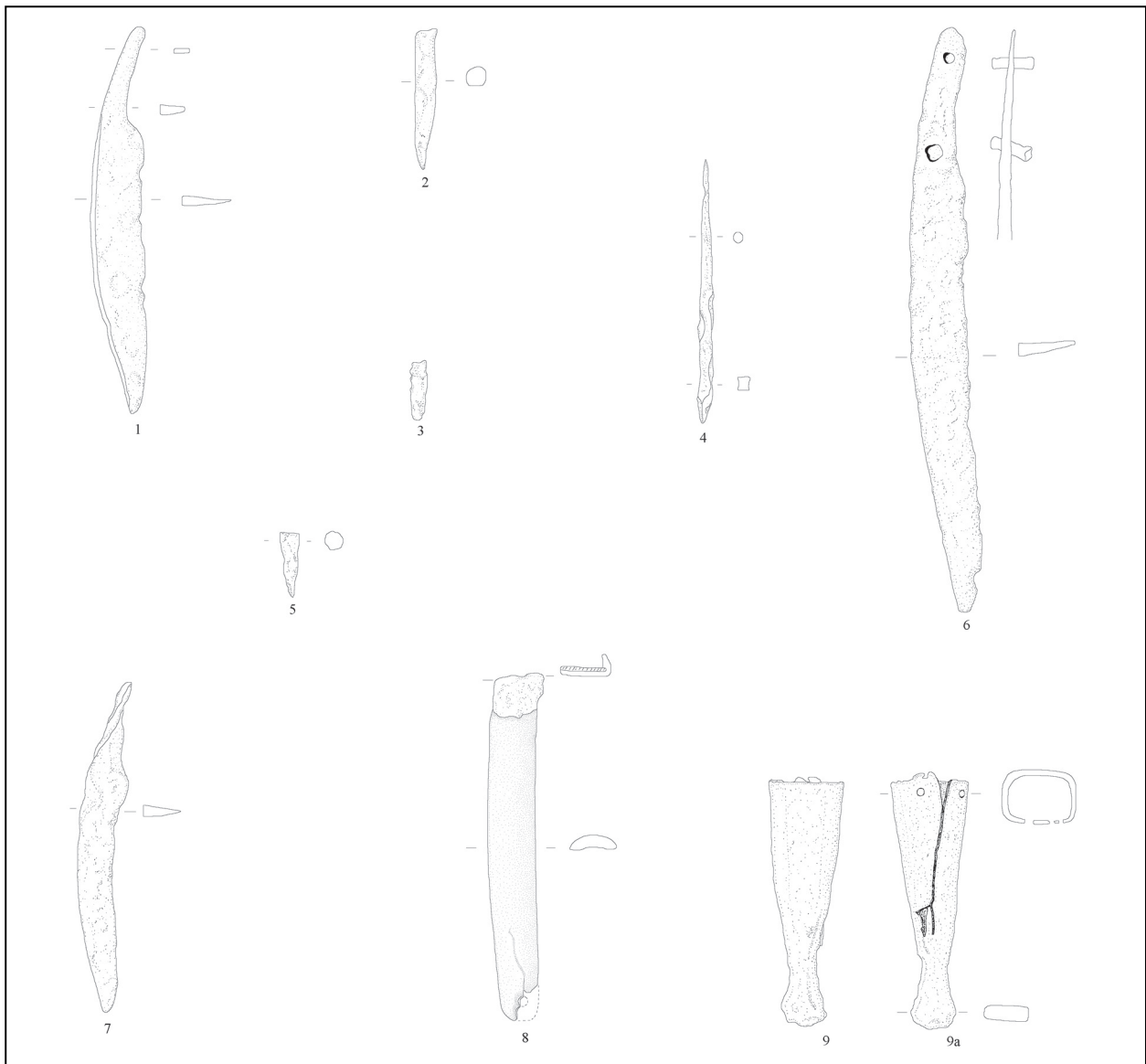
Materiál: kosť/parohovina.

Rozmery: zachované dĺžky 1,8-8,3 cm.

Päť fragmentov kostenej pošvy britvy úzkeho obdĺžnikového tvaru so zvyškami železnej čepele, na dvoch koncových fragmentoch pošvy zachované zvyšky železného nitu a na ďalšom z fragmentov pošvy v jeho strede na pozdĺžnom okraji malý otvor pre nit; časť fragmentov bola hladká a na časť zdobená rytým sieťovým ornamen-



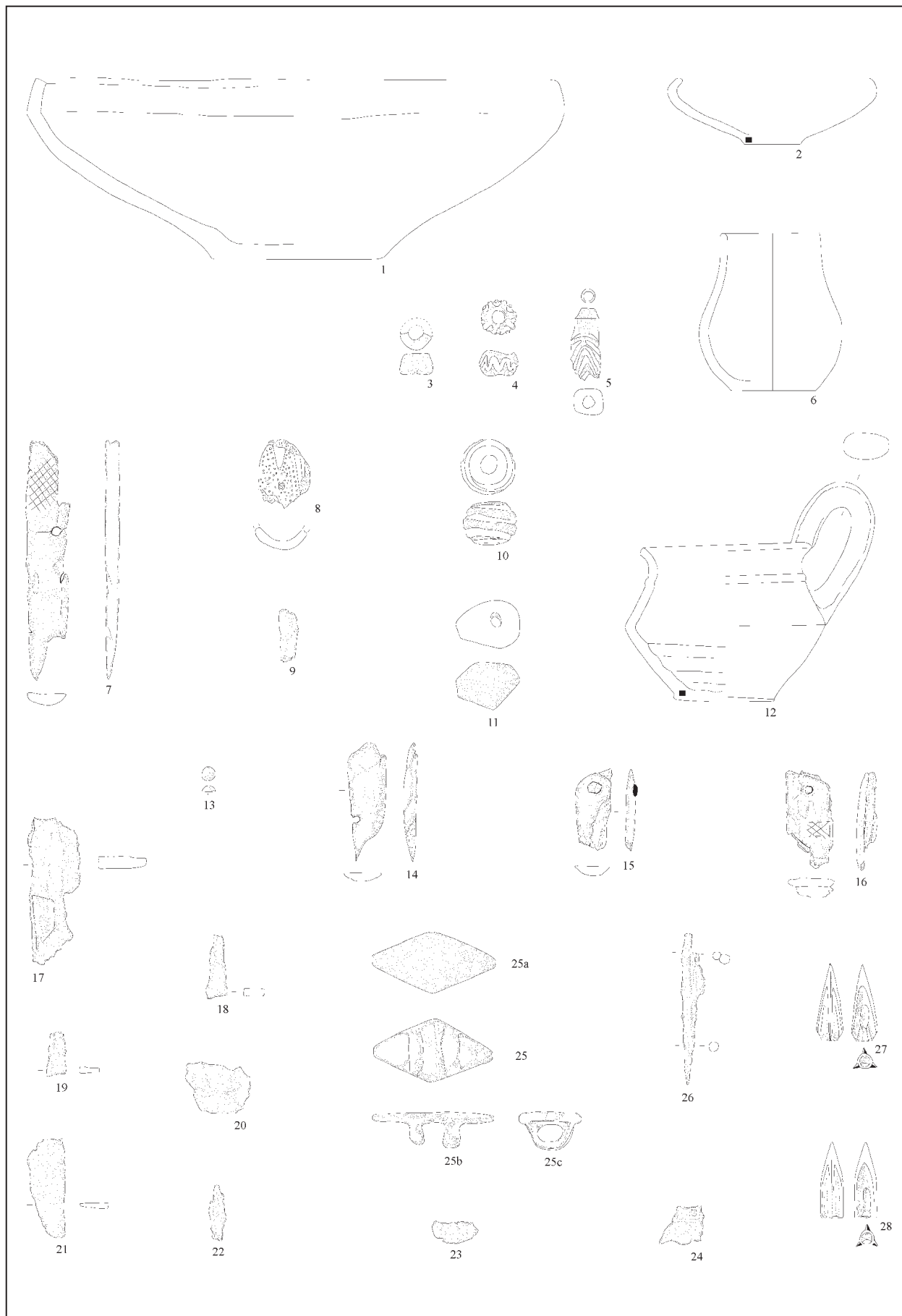
Obr. 1 Chotín IA, žiarový hrob 68/53. 14 (podľa Dušek 1966). 1, 2 = M 1:4, 3 = M 1:3, 4 - 13 = M 1:2



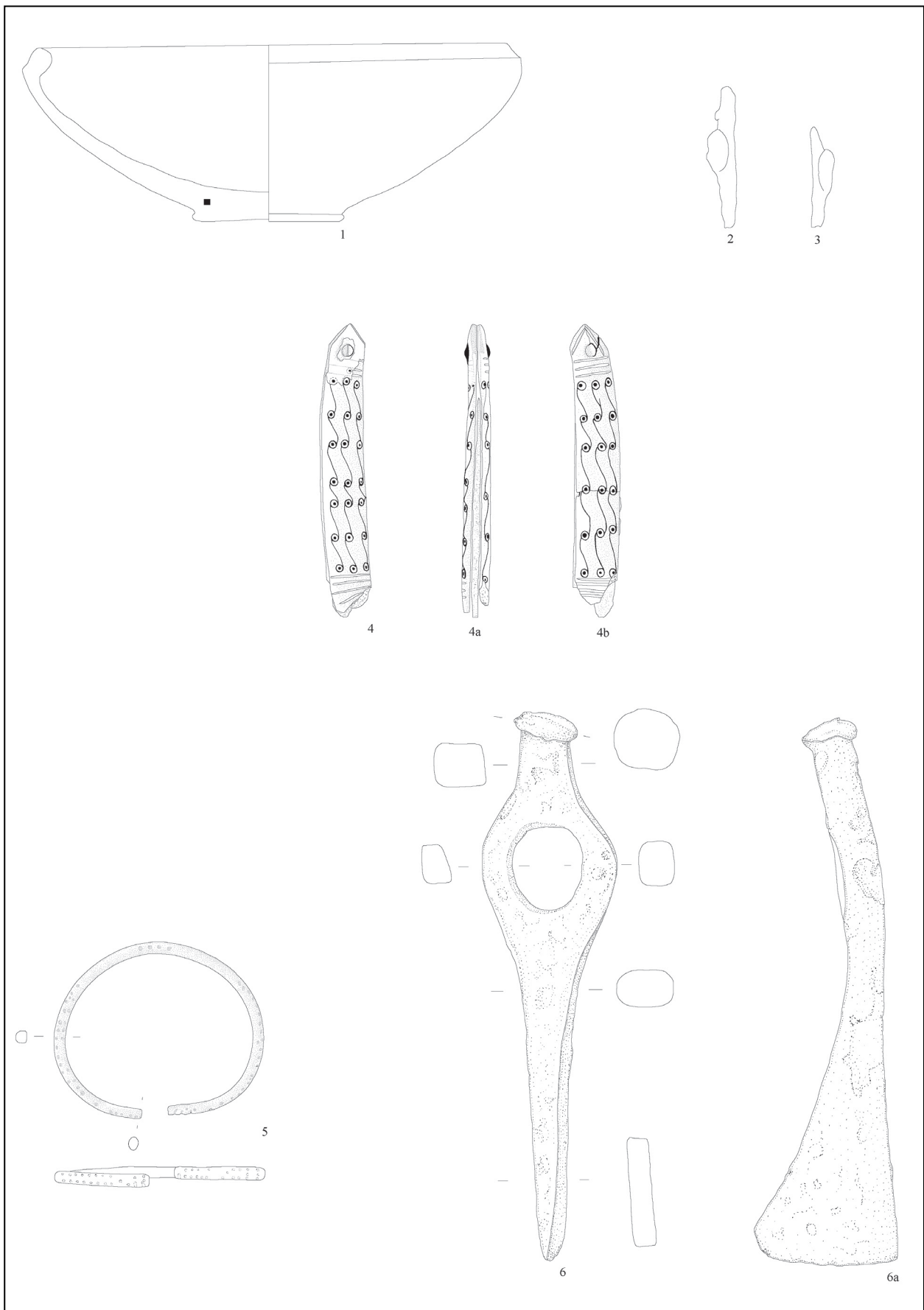
Obr. 2 Chotín IA, kostrový hrob 41/52. 1 - 9 = M 1:2

tom; súčasťou britvy bol s najväčšou pravdepodobnosťou aj neúplný bronzový nit s klobúkovitou hlavičkou (obr. 3: 13).

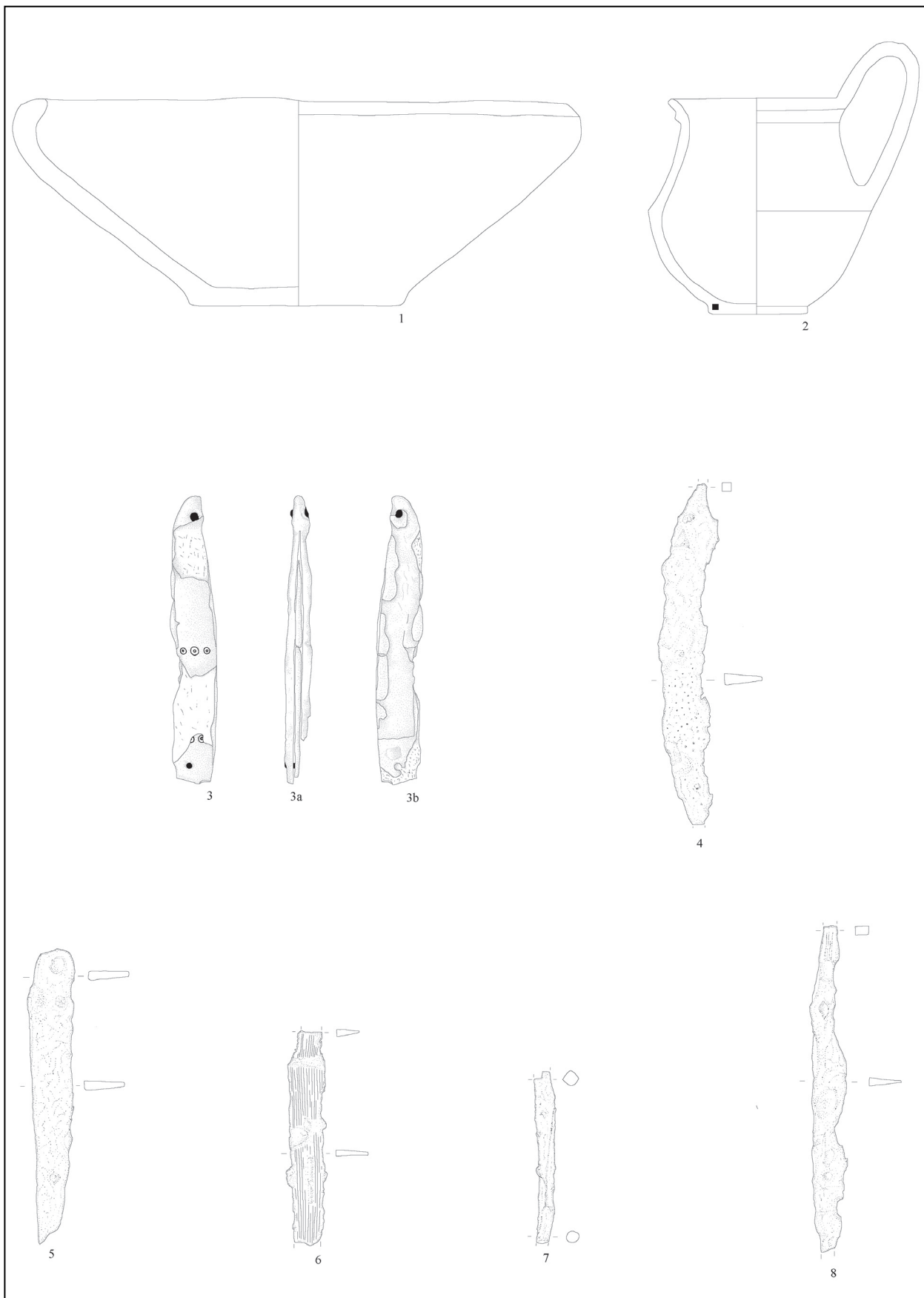
Spríevodné nálezy: misa kónického tvaru vyrobená na kruhu so zatahnutým zaobleným okrajom (obr. 3: 2); misa kónického tvaru so zatahnutým okrajom a s podsadenou spodnou časťou, okraj dovnútra šikmo zrezaný (obr. 3: 1); dvojkónický džbánok vyrobený na kruhu s ostro lomeným vydutím a s pásikovým uškom, vysoko vytiahnutým nad okraj, na časti vonkajšej strany okraja, vydutia a dna výrazné stopy opotrebovania (obr. 3: 12); malá plynule profilovaná váza so zaobleným vydutím, zaoblený okraj lievnikovo roztvorený (obr. 3: 6); dve hrdzou spojené železné tyčinky kruhového prierezu so zachovanými hrotmi (obr. 3: 26); poškodený bronzový „gombík“ (Dušek 1966, 63, tab. 24: 20); neúplný kónický korálik z tmavomodrého skla (obr. 3: 3); guľovitý sploštený korálik z tehlovohnedej keramickej hmoty, zdobený vlnovkou (obr. 3: 4); valcovitý korálik zo svetlohnedej keramickej hmoty, zdobený vetvičkovitým ornamentom (obr. 3: 5); guľovitý sploštený korálik z keramickej hmoty, zdobený obvodovými ryhami (obr. 3: 10); jantárový korálik/závesok nepravidelného tvaru (obr. 3: 11); dva bronzové trojkrídelkové hroty šípov so skrytou tuľajkou variantov I2 a I3 podľa A. Kozubovej, bez stôp opotrebovania na ostrí (obr. 3: 27, 28; Kozubová 2009, 73, 76 n.); železné zubadlo variantu II3 podľa A. Kozubovej (Dušek 1966, 63, tab. 24: 14; Kozubová 2011, 81); bronzová prevliečka z konského postroja typu III podľa A. Kozubovej (obr. 3: 25, 25a-c; Kozubová 2011, 90 n.); tri celé a fragment ďalšieho zubu medveďa so symetricky umiestneným otvorom v koreni (Dušek 1966, 63, tab. 24: 29-32); osem zlomkov čepele a trňovitej rukoväte železného noža s rovným chrbtom (obr. 3: 17-24); zlomok kosteného predmetu valcovitého tvaru neznámeho funkčného naznačenia s rytou výzdobou v podobe rady vpichov a kruhových očiek (obr. 3: 8).



Obr. 3 Chotín IA, kostrový hrob 220/54 (výber z hrobovej výbavy). 2, 6 (podľa Dušek 1966).
1 - 28 = M 1:2



Obr. 4 Chotín IB, kostrový hrob 46/61. 2, 3 (podľa Dušek 1966). 1 = M 1:3, 2 - 6 = M 1:2



Obr. 5 Chotín IB, kostrový hrob 91/61. 2 (podľa Dušek 1966). 1 = M 1:3, 3 - 8 = M 1:2

4. Dvojdielny predmet zo železa a kosti/parohoviny (obr. 4: 4, 4a, 4b)

Miesto nálezu: pohrebisko Chotín IB, kostrový hrob 46/1961.

Nálezové okolnosti: pri ľavom laktovom kĺbe pochovaného jedinca mužského pohlavia vo veku adultus.

Datovanie: druhá polovica až záver 6. stor. pred n. l.

Materiál: kost/parohovina.

Rozmery: pošva – zachovaná dĺžka 9,5 cm, šírka 1,4 cm; železná čepel – zachovaná dĺžka 7,2 cm.

Neúplná dvojdielna britva: v kostenej pošve úzkeho obdĺžnikového tvaru zasunutá železná čepel so zachovaným hrotom a ostrím bez stôp opotrebovania, jeden z koncov britvy sa nezachoval, opačný zahrotený koniec opatrený železným nitom a zdobený rytými, v strede zalomenými líniami; kostená pošva obojstranne zdobená v podobe rady rytých kruhových očiek v kombinácii s esíčkovitým ornamentom, z oboch strán olemovaných priečnymi ryhami.

Spríevodné nálezy: misa kónického tvaru vyrobená na kruhu so šikmo skoseným ústím, výrazne odsadeným od tela, zaoblený okraj dovnútra výrazne zosilnený (obr. 4: 1); bronzový otvorený tyčinkový náramok oválneho tvaru s odseknutými koncami, oblúk a konce zdobené pozdĺžnymi radmi plytkých jamiek (obr. 4: 5); dva zlomky železnej tyčinky (obr. 4: 2, 3); železný čakan variantu III1 podľa A. Kozubovej (obr. 4: 6, 6a; *Kozubová 2010*, 53 n.); kameň (*Dušek 1966*, 88).

5. Dvojdielny predmet zo železa a kosti/parohoviny (obr. 5: 3, 3a, 3b)

Miesto nálezu: pohrebisko Chotín IB, kostrový hrob 91/1962.

Nálezové okolnosti: v mieste rebier pochovaného jedinca.

Datovanie: druhá polovica 6. stor. pred n. l.

Materiál: kost/parohovina.

Rozmery: pošva – zachovaná dĺžka 9,6 cm, šírka 1,5 cm; železná čepel – zachovaná dĺžka 7,2 cm, šírka 1,4 cm.

Neúplná poškodená dvojdielna britva: v kostenej pošve úzkeho obdĺžnikového tvaru zasunutá železná čepel so zachovaným hrotom a ostrím bez stôp opotrebovania, na značne zúženom a zahrotenom konci pošvy železný nit a na opačnom širokom konci zvyšky železného nitu; na jednej z vonkajších strán pošvy zachované zvyšky rytej výzdoby v podobe priečných radov rytých kruhových očiek.

Spríevodné nálezy: misa kónického tvaru, pravdepodobne vyrobená na kruhu, s dovnútra zosilneným okrajom, mierne odsadeným od tela (obr. 5: 1); dvojkónický džbánok vyrobený na kruhu s ostro lomeným vydutím a pásovým, pozdĺžne žliabkovaným uškom, vysoko vyťahnutým nad okraj (obr. 5: 2); železný nôž s oblúkovite prehnutým chrbtom, neúplná trňovitá rukoväť od čepele oddelená oblúkovitým vykrojením na strane ostria (obr. 5: 4); fragment železnej tyčinky štvorhranného a kruhového prierezu (obr. 5: 7); železný nôž s rovným chrbtom a ostrím, neúplná trňovitá rukoväť od čepele oddelená vykrojením na strane ostria, na rukoväti zachované odtlačky organického materiálu (obr. 5: 8); neúplný železný nôž s rovným chrbtom a ostrím (obr. 5: 5); fragment čepele železného noža s rovným chrbtom a ostrím, na značne skorodovanom povrchu zachované odtlačky organického materiálu (obr. 5: 6).

VYHODNOTENIE

V inventári niektorých hrobov nielen na chotínskych, ale aj na ďalších pohrebiskách veckerzugskej kultúry vo východnom Maďarsku, na pohrebisku v Hallstatte, na pohrebiskách halštatskej skupiny východného Slovinska a na niektorých plochých keltských pohrebiskách v Dolnom Rakúsku a v Zadunajsku sa vyskytli špecifické dvojdielne predmety z kosti/parohoviny a zo železa, v prípade ktorých sa v odbornej literatúre objavili viaceré interpretácie ich funkčného naznačenia. Hodnotené predmety pozostávajú z pomerne krátkej železnej čepele, podobnej čepeliam pracovných či bojových nožov, ktorá je z oboch strán po celej dĺžke obložená kostenými či z parohoviny vyrobenými tenkými pozdĺžnymi doštičkami, len nepatrne širšími ako samotná čepel. Obe doštičky boli dokopy spojené dvoma spravidla železnými, zriedkavo bronzovými nitmi, umiestnenými iba na ich oboch koncoch, pričom na jednom z koncov bola takto s oboma doštičkami spojená aj železná čepel. Niektorí bádatelia považujú skúmané nálezy z lokalít veckerzugskej kultúry za kostené ruky nožov (napríklad *Dušek 1966*, 31; *Chochorowski 1985*, 80 n.; *Stegmann-Rajtár 2009*, 84). Uvedenej interpretácii protirečí predovšetkým umiestnenie nitov iba na koncoch týchto predmetov, kým v prípade nálezov železných nožov s kosteným obložením rukoväte sú nity umiestnené aj v strednej časti rukoväte. Zároveň, železná čepel je pomocou nitu s kostenými doštičkami spojená len na jednom svojom konci, čiže táto jednak nebola s doštičkami spojená napevno a jednak takéto pohyblivé upevnenie umožňuje jej vysunutie z puzdra, ktoré doštičky vytvárajú. Väčšina bádateľov však skúmané predmety označuje za vreckové nožíky (napríklad *Ramsl 2002*, 86; *Stöllner 2002*, 103; *Tecco Hvala/ Dular/Kocuvan 2004*, 184). Nakoľko vo väčšine hrobových celkov, v ktorých sa „vreckové nožíky“ vyskytli, sa našiel

minimálne ešte jeden ďalší klasický železný pracovný nôž, sa nám funkcia hodnotených nálezov ako nožov zdá byť zbytočná, o to viac, že pri ich každodennom používaní by pomerne rýchlo došlo k otupeniu čepele. Zároveň, celková konštrukcia týchto predmetov sa javí nie príliš stabilnou jednak k ich častému používaniu, jednak na rezanie tvrdších materiálov či pri inom vyvíjaní tlaku na čepeľ, kedy táto by sa mohla začať rýchlo vyklať. Preto v danom prípade predpokladáme možnosť použitia skúmaných predmetov ako britiev, kedy kostené doštičky súčasne tvorili nielen rukoväť, ale zároveň aj puzdro britvy.

V rámci súboru jednotlivých zložiek inventára hrobov na pohrebiskách vekerzugskej kultúry na celom území jej rozšírenia toaletné predmety síce predstavujú kvantitatívne najmenej zastúpenú kategóriu nálezov, ale tieto nepochybne patria k lokálnym zvláštnostiam jej materiálnej náplne. Sú tu zastúpené také typy predmetov, ktorých ťažisko rozšírenia sa nachádza v rôznych kultúrno-geografických oblastiach, preto z hľadiska pôvodu ich môžeme rozdeliť na toaletné predmety východného typu, ku ktorým patria zrkadlá a na toaletné predmety západného typu, ku ktorým radíme dvojdielne britvy. Zaujímavé je tiež zistenie, že oba typy toaletných predmetov sa vo vzťahu k biologickému pohlaviu a veku jedincov, vo výbave ktorých sa tieto vyskytli, viažu výhradne na jedno z pohlaví a v hroboch s toaletnými predmetmi boli až na nanajvýš zriedkavé výnimky (kostrový hrob 220/54 z Chotína IA) pochovaní výlučne dospelí jedinci. Zrkadlá sú späté len so ženskou sférou, kým britvy, naopak, s mužskou.² Zaujímavou sa javí takmer úplná absencia pinziat v materiálnej náplni vekerzugskej kultúry.³

Z tvarového a konštrukčného hľadiska sú nálezy britiev jednotné, navzájom sa líšia iba prítomnosťou alebo absenciou rytej výzdoby na kostenom puzdre a rúčke zároveň. Na niektorých exemplároch zaznamenávame bronzové, ojedinele tiež železné spevňovacie objímky na jednom z koncov puzdra britvy, prípadne aj bronzové závesné uško. Nakolko nie všetky nálezy britiev sa zachovali kompletne, v mnohých prípadoch tak nemôžeme s určitosťou potvrdiť ani vyvrátiť prítomnosť oboch vyššie spomenutých konštrukčných detailov. Na základe výzdoby sme britvy rozdelili do dvoch typov, a to na zdobené a nezdobené exempláre a tieto sme následne členili na varianty podľa toho, či britvy boli alebo neboli opatrené spevňovacími objímkami.⁴ Kým nezdobené britvy sú v hodnotenom súbore zastúpené iba malým počtom nálezov, väčšina britiev sa vyznačuje geometricky zdobenou kostenou rúčkou a puzdrom zároveň. V prípade výzdoby, ktorá je vždy rytá, tu pozorujeme použitie jednak jedného výzdobného motívu, najčastejšie kruhových očiek, jednak kombináciu dvoch či viacerých výzdobných prvkov navzájom. Najčastejšie zastúpenou je kombinácia kruhových očiek s rôznymi líniami či vodorovnými pásmi buď šrafovaných trojuholníkov, alebo sieťového ornamentu. Isté odlišnosti medzi jednotlivými exemplármi registrujeme aj v tvare ukončenia jedného z koncov puzdra/rúčky britvy, ktorý mohol byť buď zaoblený, alebo zahrotený. Zdá sa však, že tento detail nemal žiadnu chronologickú či teritoriálnu vážnosť.

Typ I – nezdobené britvy

Variant I1 – bez spevňovacej objímky

Britvy variantu I1 sa v inventári hrobov na oboch chotínskych pohrebiskách nevyskytli. Sú však sporadicky doložené ako na pohrebiskách vo východnom Maďarsku, tak aj vo východnom Slovinsku. Britva so zachovaným bronzovým nitom v kostrovom hrobe 41 na pohrebisku v Orosháze-Gyopáros bola uložená pri ľavej stehennej kosti dospelého muža pochovaného v skrčenej polohe na pravom boku (*Juhász 1976*, 241, obr. 4: 7). Sprievodné nálezy v podobe keramickej nádoby neumožňujú daný hrob bližšie chronologicky zaradiť. Aj britvu z kostrového hrobu 454 na pohrebisku v Tápiószele môžeme s najväčšou pravdepodobnosťou priradiť k variantu I1 (*Párducz 1966*, tab. 54: 1-3). Na základe šálky s pásikovým uškom vysoko vytiahnutým nad okraj a s dvoma rohátymi výčnelkami radíme hrob 454 z Tápiószele do stupňa HD2, prípadne HD3 (*Párducz 1966*, tab. 57: 5; *Romsauer/Pieta 1992*, 216; *Kozubová 2009*, 104). Jeden neúplný exemplár sa našiel v hrobe 20 v mohyle 1 na pohrebisku Novo mesto-Kandija, ktorý patrí na základe sprievodných nálezov v podobe negauskej prilby a súčastí opaskových garnitúr nepochybne už do stupňa LTA (*Knez 1986*, 69, tab. 4: 2; *Parzinger 1989*, 51 n.; *Dular 2003*, 143 n.). V danom hrobe bolo možné sledovať aj polohu britvy, ktorá bola zavesená na opasku (*Knez 1986*, 69). K predmetnému variantu môžeme pravdepodobne zaradiť aj značne poškodenú britvu z kostrového hrobu 173 v mohyle 48 zo Stičny (*Gabrovec et al. 2006*, tab. 100: 4).

Variant I2 – so spevňovacou objímkou

Uvedený variant je v hodnotenom súbore z oboch chotínskych pohrebísk zastúpený len jedným exemplárom z kostrového hrobu 41/52 z IA (obr. 2: 8). Z britvy sa zachovala iba časť nezdobeného kosteného puzdra, na zaoblenom konci ktorého sa nachádzal otvor pre nit a na druhom zvisly železnej objímky.

Nálezy britiev variantu I2 sú nanajvýš zriedkavé aj v susedných regiónoch a ich nálezy pochádzajú najmä z východného Slovinska (Magdalenska gora – Preloge pri Zgornji Slivnici, kostrový hrob 38 v mohyle 2: *Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004*, 132, tab. 36: 17, 18; Magdalenska gora – bez bližších nálezových okolností: *ibidem*, tab. 157: 5; Stična, kostrový hrob 33 v mohyle 48: *Gabrovec et al. 2006*, tab. 26: 20). Ďalší exemplár sa našiel v kostrovom hrobe 2 na pohrebisku Kuffern v Dolnom Rakúsku (*Nebehay 1993*, 86, tab. 10: 9). Sprievodné nálezy z

hrobu 38 v mohyle 2 na pohrebisku Magdalenska gora radia britvu do stupňa HD3 (*Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004*, 183 n., tab. 34-36; *Parzinger 1989*, 51; *Dular 2003*, 136, 143). Do doby laténskej patrí exemplár z Kuffern (*Ramsl 2002*, 86). Zdá sa tak, že najstarším exemplárom variantu I2 je britva z kostrového hrobu 41/52 z Chotína IA, ktorý datujeme do druhej polovice 6. stor. pred Kr. V predmetnom hrobe bolo spolu so železnými nožmi nájdené aj kovové nákončie pošvy, pôvodne vyhotovenej z organického materiálu. Železný exemplár kónického tvaru so splošteným a vejárovite tvarovaným koncom je na hornom okraji opatrený dvoma malými kruhovými otvormi umiestnenými vedľa seba (obr. 2: 6). Práve prítomnosť otvorov pri hornom okraji predmetu, pomocou ktorých bolo toto následne nitmi upevnené na ďalší podklad, ako aj sprievodné nálezy v podobe železných nožov a absencia hrotov kopijí v uvedenom hrobe potvrdzuje jeho použitie ako nákončia pošvy dlhého bojového noža.⁵ Podobné nálezy z Rumunska vyhodnotil A. Vulpe, ktorý ich priradil k pošvám bodných zbraní s rukoväťou a v súvislosti s ich použitím aj ako chráničov hrotov kopijí správne poukázal na ich polyfunkčný charakter (*Vulpe 1990*, 97 nn., tab. 32: 211-229, 33: 230-235). Určujúcim kritériom k priradeniu k jednej alebo druhej kategórii je podľa nás nielen prítomnosť alebo absencia hrotu kopije či bodnej zbrane s násadou v rámci hrobového celku, ale aj prítomnosť alebo absencia dvoch otvorov pri hornom okraji predmetu, ktoré na chráničoch hrotov kopijí nezaznamenávame. Na základe nálezov z pohrebísk Ferigile a Băița A. Vulpe ohraničil výskyt týchto predmetov druhou polovicou 7. až záverom 6. stor. pred Kr. (*Vulpe 1990*, 102). S uvedeným datovaním korešponduje aj datovanie kostrového hrobu 44/61 z Chotína IB z prvej polovice 6. stor. pred Kr. (*Kozubová 2011*, 91), ako aj hrobu 36 na pohrebisku v Nyáregyháze z druhej polovice 6. stor. pred Kr., v ktorom rovnako ako v hrobe 41/52 z Chotína IA zaznamenávame spoluvýskyt nákončia pošvy dlhého noža a dvojdielnej britvy (*Kisfaludi 2004*, tab. 13: 4-6; *Kozubová 2009*, 87, 89). S ohľadom na datovanie analógií z Rumunska radíme kostrový hrob 41/52 z Chotína IA do druhej polovice 6. stor. pred Kr. a správnosť uvedeného datovania potvrdzuje aj sprievodný nález britvy v hrobe, doloženej aj v hrobe 36 na pohrebisku v Nyáregyháze.

Nezdobené britvy oboch variantov sa oproti zdobeným exemplárom vyznačujú oveľa menšou frekvenciou výskytu nielen na pohrebiskách vekezugskej kultúry, ale aj v susedných regiónoch halštatskej kultúry, kde sú tieto doložené len vo východnom Slovinsku. Zatiaľ čo vo vekezugskej kultúre s ich prvým výskytom môžeme rátať už v neskorohalštatskom období, pravdepodobne v stupni HD2 (Chotín IA, Tápiószéle), vo východnom Slovinsku sú nezdobené britvy doložené, až na jeden exemplár zo stupňa HD3, v nasledujúcom včasnolátenskom období. Na prežívanie halštatských tradícií ešte v dobe laténskej poukazuje aj hrob 2 z Kuffern.

Typ II – zdobené britvy

Variant III – bez spevňovacej objímky

K variantu III sme priradili dve takmer kompletne britvy z Chotína IB (kostrové hroby 46/61 a 91/62; obr. 4: 4, 5: 3) a dva fragmentárne zachované exempláre z Chotína IA (žiarový hrob 68/54 a kostrový hrob 220/54; obr. 1: 6-13, 3: 7, 9, 13-16). Na základe umiestnenia výzdoby na puzdre britvy pri všetkých štyroch spomenutých exemplároch predpokladáme, že tieto pôvodne neboli opatrené spevňovacou objímkou. Geometrická výzdoba spravidla pozostávala len z malých rytých kruhových očiek, nanášaných na povrch puzdra britvy buď nepravidelne, alebo v priečných radoch, prípadne skupinky kruhových očiek boli kombinované s priečnymi tenkými líniami. Na jednom z koncov puzdra britvy mohol byť umiestnený rad kruhových očiek, z jednej strany olemovaný zväzkom priečných línií. Na fragmentoch britvy z hrobu 220/54 sa miestami zachovala výzdoba v podobe sieťového ornamentu. Kompletná výzdoba sa zachovala len na exemplári z hrobu 46/61 a tvorili ju rady rytých kruhových očiek v kombinácii s esíčkovitým ornamentom (tzv. motív bežiacieho psa), z oboch strán ohraničených priečnymi ryhami. Poloha britvy vo vzťahu k pochovanému jedincovi bola zaznamenaná iba v hrobe 46/61, kde táto ležala pri ľavom laktovom kĺbe mladšieho muža vo veku adultus, ktorý bol uložený v skrčenej polohe na pravom boku.

Výraznú koncentráciu britiev variantu III pozorujeme predovšetkým na pohrebisku v Hallstatte (kostrové hroby 233, 249, 706, 11/1889: *Kromer 1959*, tab. 31: 8, 32: 21, 145: 13a, 13b, 204: 9 a žiarový hrob 488b: *Kromer 1959*, tab. 87: 5) a sporadicky sú zaznamenané aj vo východnom Slovinsku (Magdalenska gora, kostrový hrob 32 v mohyle 4: *Hencken 1978*, 23, obr. 73: f).⁶ Rytá výzdoba na exemplároch z Hallstattu je síce o niečo variabilnejšia než v prípade vekezugských nálezov, avšak aj táto pozostávala z kruhových očiek, ktoré sa vyskytovali buď samostatne bez ďalších výzdobných detailov, alebo v kombinácii buď s rytými líniami, či s motívom v tvare písmena X. Výnimkou je iba neúplná britva z kostrového hrobu 13/1939, ktorú nie je možné spoľahlivo priradiť k jednému z variantov typu II, a ktorá bola zdobená neobvyklým vetvičkovitým ornamentom (*Kromer 1959*, tab. 210: 16).

Nález britvy z hrobu 32 v mohyle 4 na pohrebisku Magdalenska gora patrí na základe ako negauskej prílbý, tak aj súčastí opaskovej garnitúry (závesné krúžky typu Novo mesto) a železnej ostrohy až do stupňa LTA (*Hencken 1978*, obr. 72: c, g, h, 73: b; *Parzinger 1989*, 51 n.; *Dular 2003*, 143 n.). Naopak, niektoré hrobové celky z pohrebiska v Hallstatte je možné datovať už do stupňa HD1, ako to napríklad dokladá dýka typu Hallstatt s anténovitou hlavicou z hrobu 233 či loďkovitá spona s profilovaným ukončením zachycovača z hrobu 488b (*Kromer*

1959, tab. 31: 4, 87: 3; *Parzinger 1989*, 102; *Glunz 1997*; *Stöllner 2002*, 55 n., 124). Hrob 11/1889 je mladší a na základe kolienkovej spony (oblúková spona so zalomeným lúčikom v strede) patrí už do stupňa HD2 (*Kromer 1959*, tab. 204: 8; *Parzinger 1989*, 102; *Stöllner 2002*, 57). Dvojbubienková spona typu dP1 podľa G. Mansfelda z hrobu 249 je v severozápadoalpskej oblasti halštatskej kultúry charakteristická pre stupeň HD3 (*Kromer 1959*, tab. 32: 20; *Parzinger 1989*, 102; *Stöllner 2002*, 59).

Kostrový hrob 46/61 z Chotína IB radíme s najväčšou pravdepodobnosťou do druhej polovice až záveru 6. stor. pred Kr.,⁷ zatiaľ čo kostrový hrob 220/54 z Chotína IA je mladší a na základe súčastí konského postroja a bronzových hrotov šípov so skrytou tuľajkou patrí do prvej polovice 5. stor. pred Kr. (*Kozubová 2010*, 53 n.; *Kozubová 2011*, 90). Štíhla dvojkónická váza s výrazne podsadenou spodnou časťou a vysokým kónickým hrdlom zo žiarového hrobu 68/54 z Chotína IA (obr. 1: 2) patrí v podmienkach predmetného pohrebiska ku keramickým tvarom charakteristickým najmä pre druhú polovicu 6. stor. pred Kr. (*Kozubová 2012*, 201).

Variant II2 – so spevňovacou objímkou

Britvy variantu II2 nie sú na oboch chotínskych pohrebiskách spoľahlivo doložené, ale ich frekventovanejší výskyt zaznamenávame predovšetkým v Dolenjsku (Magdalenska gora, kostrové hroby 47 a 69 v mohyle 2: *Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004*, 134, 137, tab. 45: 13, 58: 3; Stična, mohyla 2/bez bližších nálezových okolností: *Wells 1981*, obr. 45: w) a sporadicky tiež na pohrebisku v Hallstatte (žiarový hrob 488b: *Kromer 1959*, tab. 87: 4). Kompletne zachovaný exemplár s bronzovým závesným uškom pochádza zo žiarového hrobu 16 na pohrebisku v Pottenbrunne (*Ramsl 2002*, tab. 36: 165). Rytá výzdoba exemplárov z pohrebiska v Magdalenskej gore je pomerne jednotná a spravidla pozostáva zo sieťového ornamentu v kombinácii so šrafovanými trojuholníkmi a malými kruhovými očkami, ktoré boli v radoch husto nanášané na celý povrch puždra britvy. Britva zo Stičny bola zdobená motívom tzv. bežiacieho psa, presnejšie radmi kruhových očiek navzájom spojených šikmými líniami.⁸ Pre exemplár z Hallstatu je príznačná kombinácia malých kruhových očiek s rytými líniami. Odlišnú rytú výzdobu pozorujeme na britve z Pottenbrunnu a tvorili ju veľký, do dĺžky pretiahnutý kosoštvorec, umiestený v strednej časti puždra britvy v kombinácii s malými kruhovými očkami a obojstranným olemovaním v podobe šrafovaných pásov. Zaujímavé je, že aj rytá výzdoba na neúplnej britve z kostrového hrobu 10 na pohrebisku v Ménfőcsanak zo stupňa LTB, ktorú nie je možné spoľahlivo priradiť k jednému z variantov typu II, pozostávala z radov kosoštvorcov, striedavo kombinovaných s radom šrafovaných trojuholníkov (*Uzsoki 1987*, 20 n., tab. 10, 11).

Na základe chronologicky významných sprievodných nálezov ako negauské prilby, železné sekerky s tuľajkou a súčasti opaskových garnitúr je nepochybné, že britvy variantu II2 sa vo východnom Slovinsku vo svojom výskyte obmedzujú iba na stupeň LTA (*Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004*, 184; *Parzinger 1989*, 51 n.; *Dular 2003*, 143 n.). Naopak, exemplár z Pottenbrunnu je ešte mladší a patrí do stupňa LTB1/2 (*Ramsl 2002*, 86), kým britva z hrobu 488b z Hallstatu patrí do stupňa HD1.

K britvám typu II môžeme nepochybne priradiť ešte dva ďalšie nálezy z pohrebísk vekerzugskej kultúry, ktorých fragmentárny stav zachovania neumožňuje stanoviť presný variant. V žiarovom hrobe 12 na pohrebisku v Mani sa našli viaceré fragmenty kosteného puždra britvy, ktoré bolo zdobené kruhovými očkami, umiestnenými na povrchu predmetu ako do kríža, tak aj do podoby písmena H (*Benadik 1983*, tab. 1: 5). Z kostrového hrobu 36 na pohrebisku v Nyáregyháze pochádza v zlomkoch zachovaná britva s výzdobou pozostávajúcou z kombinácie radov šrafovaných trojuholníkov a zvislých línii (*Kisfaludi 2004*, tab. 13: 4-6). V oboch vyššie spomenutých hroboch sa našli železné nákončie pošiev bojových nožov, prípadne chrániče hrotov kopijí, ktoré je možné zaradiť len rámcovo do 6. stor. pred Kr. Iba hrob z Nyáregyházy môžeme datovať presnejšie, a to do druhej polovice 6. stor. pred Kr. s prihliadnutím na chronologické zaradenie kostrového hrobu 50a/61 z Chotína IB so železným spevňovacím kovaním okraja alebo dna tulca na šipy halštatského typu, v ktorom sa taktiež vyskytli v podmienkach vekerzugskej kultúry zriedkavé železné hroty šípov typu VI podľa A. Kozubovej (*Kozubová 2009*, 87, 100).

ZHRNUTIE

Sumarizujúc zistenia ohľadne nálezov britiev typu II, môžeme konštatovať, že tieto na sú rozdiel od nezdobených exemplárov typu I doložené aj na pohrebisku v Hallstatte, ktoré tak spolu s lokalitami ako vekerzugskej kultúry, tak aj halštatskej skupiny východného Slovinska predstavuje tretie ťažisko ich výskytu. V rámci týchto troch regiónov pozorujeme isté odlišnosti medzi nimi, ktoré sa prejavujú ako vo výbere, respektíve v uprednostňovaní jednotlivých výzdobných motívov, tak aj v chronologickom zaradení nálezov britiev. Zatiaľ čo na pohrebisku v Hallstatte sú britvy v inventári hrobov doložené počas celého trvania stupňa HD a v rámci celého územia ich rozšírenia tieto zároveň patria k najstarším, to v Dolenjsku sa dvojdielne britvy prvýkrát objavujú až v stupni HD3 a sú charakteristické najmä pre materiálnu náplň nasledujúceho stupňa LTA. V prípade vekerzugskej kultúry sa zdá, že tieto sa vo svojom výskyte obmedzujú predovšetkým na stupeň HD2 a čiastočne preží-

vajú až do stupňa HD3 (hrob 220/54 z Chotína IA). Pre britvy vekerzugskej kultúry je obzvlášť charakteristická výzdoba z rytých kruhových očiek, občas v kombinácii s rytými líniami a iné výzdobné motívy, ako napríklad sieťový ornament, tu zaznamenávame iba sporadicky, pre slovinské exempláre je príznačná takmer jednotná výzdoba v podobe vzájomnej kombinácie kruhových očiek, šrafovaných trojuholníkov a sieťového ornamentu. Výberom a vzájomnou kombináciou jednotlivých výzdobných motívov sú vekerzugske exempláre blízke britvám z pohrebiska v Hallstatte. Špecifickú skupinu dvojdielných britiev reprezentujú ich nálezy na plochých keltských pohrebiskách v Dolnom Rakúsku a v Zadunajsku,⁹ ktoré síce ukazujú na pretrvávajúce istých halštatských tradícií v laténskej dobe a konštrukčne sú takmer identické s nálezmi britiev z lokalít vekerzugskej a halštatskej kultúry, avšak výzdobne sa laténske britvy líšia od halštatských exemplárov.

Dvojdielne britvy patria v podmienkach vekerzugskej kultúry k málopočetnej kategórii nálezov a na základe vyššie uvedených zistení sa môžeme domnievať, že ich výskyt na niektorých jej pohrebiskách súvisí s vplyvmi či kontaktmi s regiónom Salzburgu a Solnej komory. Práve nálezy britiev z pohrebiska v Hallstatte sa na vekerzugske exempláre výzdobne podobajú viac než na britvy z východného Slovinska a zároveň vekerzugske a halštatské britvy sú si blízke aj chronologicky, hoci ich najstaršie nálezy zo stupňa HD1 pochádzajú iba z pohrebiska v Hallstatte. Z hľadiska počtu nálezov britiev zachytených v rámci jedného pohrebiska sú chotínske pohrebiská v podmienkach vekerzugskej kultúry jedinečné. Kým z Chotína IA a IB pochádza dokopy až päť exemplárov, to na ostatných pohrebiskách (Tápiószele, Maňa a Nyáregyháza) sa vždy vyskytol iba jeden exemplár.

Na základe dosiahnutých hodnôt celkového sociálneho indexu môžeme hroby s britvami z oboch chotínskych pohrebísk priradiť ako k najbohatším (kostrový hrob 220/54 z IA a kostrový hrob 46/61 z IB), tak aj k vyššej strednej vrstve a zdá sa, že práve prítomnosť britvy v inventári hrobu je tu skôr typická pre mužov z vyššej strednej vrstvy (žiarový hrob 68/54 z IA a kostrový hrob 91/62 z IB) (*Kozubová 2012*, 477 n.). V danom ohľade výnimočným je kostrový hrob 220/54 z Chotína IA, v ktorom bol pochovaný juvenilný jedinec pravdepodobne mužského pohlavia, a ktorý na základe dosiahnutých hodnôt celkového sociálneho indexu patrí spolu s kostrovým hrobom 49/61 z Chotína IB v podmienkach oboch hodnotených pohrebísk k najbohatším (*Kozubová 2008*, 53, obr. 1; *Kozubová 2012*, 476 nn.). V oboch prípadoch však ide o hroby, v ktorých kostrové pozostatky pochovaných jedincov neboli nájdené v pôvodnej polohe, ale boli rozhádzané na dne hrovej jamy spolu s nálezmi, čo autora výskumu M. Duška viedlo k domnienke o možnom porušení či prípadnom vykradnutí týchto hrobov (nálezové správy č. 523/59 a 756/67, uloženie: Archeologický ústav SAV, Nitra). Ak by sa daný predpoklad ukázal ako správny, potom nemôžeme vylúčiť ani možnosť ich neúplnej hrovej výbavy. Žiaľ, informácie obsiahnuté v nálezových správach túto domnienku nemôžu spoľahlivo ani potvrdiť, ani vyvrátiť. Ako však ukázali výsledky analýzy zloženia hrobového inventára, tento môžeme v prípade oboch hrobov považovať za kompletný a sekundárne porušenie minimálne pri hrobe 49/61 tak malo pravdepodobne rituálny charakter. Pri oboch hroboch môžeme konštatovať značné podobnosti v zložení ich inventára. Tvorili ho jednak zbrane, ako aj súčasti kónských postrojov, prípadne výstroj jazdca. Zatiaľ čo v hrobe 220/54 typologicky rozmanitejším bol kónský postroj, v hrobe 49/61, naopak, zbrane. Na základe prítomnosti uvedených kategórií nálezov môžeme oboch jedincov považovať za bojovníkov – jazdcov. Kónský postroj v hrobe 220/54, ktorý pozostával zo železného zubadla, bronzovej prevliečky s dvoma uškami a zo štyroch prevliečok remeňov ohlávky zo zubov medveďa (*Kozubová 2011*, obr. 3: 21, 4: 1-6),¹⁰ môžeme v podmienkach daného pohrebiska považovať za jeden z najkompletnejších a zároveň aj typologicky najrozmanitejších. Identita bojovníka – jazdca v hrobe 49/61 bola pravdepodobne symbolicky zdôraznená iba prítomnosťou jedinečných súčastí rúčok nagajok v podobe dvoch geometricky zdobených dutých valcovitých predmetov a ako sa zdá aj kosťami koňa (*Kozubová 2008*, obr. 1: 1, 2, 75 n.).¹¹ Naopak, skôr na symbolické zastúpenie zbrane v hrobe poukazujú iba dva bronzové hroty šípov v hrobe juvenilného jedinca, ktoré tu zároveň boli jediným typom zbrane (obr. 3: 27, 28). Isté rozdiely medzi oboma hrobmi môžeme pozorovať v prítomnosti predovšetkým keramických príloh v ich inventári. Zatiaľ čo sa v hrobe 220/54 sa vyskytli až štyri celé nádoby troch funkčných typov, z toho dve boli vyrobené na kruhu (misa a džbánok, obr. 3: 1, 2, 6, 12), keramický inventár hrobu 49/61 tvorili iba črepy z troch nádob dvoch funkčných typov, vrátane črepov misy vyrobenej na kruhu (*Kozubová 2010*, obr. 2: 1-3). Počet keramických nádob vyšší než tri je tu pomerne zriedkavý a v podmienkach oboch pohrebísk tak môže naznačovať vyššie spoločenské postavenie jedinca. Osobitný status mladistvého z hrobu 220/54 zdôrazňuje aj prítomnosť toaletného predmetu – dvojdielnej britvy v jeho inventári a ozdôb hrdla v podobe niekoľkých korálikov zo skla, keramickej hmoty a jantáru (obr. 3: 3-5, 10, 11), ktoré sú vo väčšom počte (od päť a viac) a v uvedenej kombinácii materiálov v mužských hroboch doložené len výnimočne (*Kozubová 2012*, 234). Hoci dvojdielne britvy nie sú, ako ukázali výsledky kvantitatívnej analýzy, na oboch pohrebiskách zastúpené výlučne len v najbohatších hroboch a zdá sa, že sú charakteristické skôr pre hroby mužov z vyššej strednej vrstvy, vždy však ide o dospelých jedincov a nie o mladistvých. Na pohrebisku v Chotíne IA patria britvy medzi predmety s najvyššou hodnotou indexu Societat – celkový (hodnota 11; *Kozubová 2012*, 460, obr. 151). Garnitúra predmetov dennej potreby v posledne spomenutom hrobe pozostávala iba zo železného noža, čo nie je pri mladistvých jedincoch ničím neobvyklým, zatiaľ čo v hrobe 49/61 zo železného noža, železného šidla a kamenného brúsika

so závesným otvorom (Kozubová 2010, obr. 3: 7-10). Výnimočný sociálny status oboch jedincov je zrejmý nielen na základe kvantitatívneho a kvalitatívneho zloženia ich hrobového inventára, ale aj na základe ich hrobových jám. V hrobe 49/61 síce nie je doložená špeciálna vnútorná úprava interiéru hrobu s použitím kameňa či dreva, ale nadpriemerné rozmery hrobovej jamy nadôvažok štvorcovej pôdorysnej dispozície sú v podmienkach daného pohrebiska výnimočné. Zaujímavé je zistenie, že aj na iných pohrebiskách vekerzugskej kultúry sú hrobové jamy s nadštandardnými metrickými údajmi, predovšetkým so značnou dĺžkou a šírkou, ako aj so štvorcovou pôdorysnou formou, umocnené aj neobvyklou hrobovou výbavou príznačné najmä pre jedincov s vysokým sociálnym postavením (Galántha 1986, 71; Kozubová 2008, 76). Aj hrob juvenilného jedinca 220/54 sa vyznačoval nadpriemernými rozmermi jamy oválneho tvaru, ktorý je na predmetnom pohrebisku síce najčastejšie zastúpeným tvarom jám kostrových hrobov, ale v jeho prípade sú tu doložené tiež zvyšky špeciálnej hlinenej úpravy interiéru jamy v podobe pásov žltého ílu, lemujúcich jej vnútorné okraje. Tu však treba zdôrazniť, že samotná prítomnosť tejto neobvyklej konštrukcie hrobu neznamená automaticky aj vysoké sociálne postavenie pochovaného jedinca, nakoľko táto je zachytená aj v hroboch s nižšími hodnotami celkového sociálneho indexu, najmä tých s priemernou výbavou (Kozubová 2012, 324, 503). Hoci sa nálezy dvojdielných britiev v rámci oboch chotínskych pohrebísk našli až v piatich hroboch, vek ich majiteľov bolo možné antropologicky určiť iba v prípade mladšieho muža z kostrového hrobu 46/61 z Chotína IA, ktorý zomrel vo veku adultus a už vyššie spomenutého hrobu 220/54 s mladistvým jedincom. Naopak, v kostrovom hrobe 36 z Nyáregyházy bol pochovaný starší muž vo veku 40 – 45 rokov (Kisfaludi 2004, 171). Zdá sa tak, že vekerzugske mladíci sa zrejme začali holiť už na prahu dospelosti a spôsob úpravy brady u dospelých mužov sa z hľadiska dosiahnutého veku ničím nelíšil.¹² V súvislosti s hrobom 220/54 a so zriedkavým výskytom toaletných predmetov v inventári hroboch nedospelých jedincov, ako aj s juvenilnými jedincami celkovo tu vyvstáva tiež otázka možnosti zachytenia v archeologickom materiáli prechodového rituálu – iniciácií, ktorým nedospelí jedinci vstupovali do sveta dospelých (bližšie u Genep 1997). Iniciačné rituály, umožňujúce prechod do dospelosti sa však nemuseli bezpodmienečne časovo zhodovať s fyzickým dospievaním jedinca a na rozdiel od etnografických paralel sú archeologicky postrehnuteľné len výnimočne (Čermáková et al. 2007, 45 n.). Nie je vylúčené, že v niektorých komunitách, ako to napríklad dokazujú zistenia na pohrebiskách horákovskej skupiny, takýto jedinci iniciáciou automaticky nadobúdali aj právo byť pochovaní na regulárnych pohrebiskách spolu s dospelými (*ibidem*, 46 n., 50). V takých prípadoch ale na regulárnych pohrebiskách registrujeme spravidla úplný deficit detských jedincov a zvýšený počet nedospelých osôb zaznamenávame až od veku juvenis (*ibidem*, 46, 49 n.).¹³ Keďže v podmienkach oboch chotínskych pohrebísk uvedené pravidlo nepozorujeme, dokonca pomer počtu detských hrobov k počtu hrobov mladistvých je tu niekoľkonásobne vyšší v prospech detí, môžu na možné iniciačné rituály ukazovať niektoré, v hroboch nedospelých nanajvýš neobvyklé prílohy, ako napríklad zbrane a kompletná garnitúra konského postroja a v neposlednom rade tiež zriedkavá dvojdielna britva vo výbave mladíka z hrobu 220/54 z Chotína IA, či napríklad kroj niektorých mladých žien vo veku juvenis – adultus, totožný s krojom dospelých žien (Kozubová 2012, 245 nn.).¹⁴

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektov VEGA 2/0013/10.

Poznámky

¹ Uvedený katalóg je súčasťou dizertačnej práce autorky predloženej štúdie (Kozubová 2012).

² V severopontsko-kaukazskom regióne, kde majú svoj pôvod zrkadlá s centrálnou a s bočnou rúčkou z nálezísk vekerzugskej kultúry a ciumbrudskej skupiny (bližšie u Párducz 1958; Párducz 1960; Chochorowski 1985; Kemenczei 2005; Kemenczei 2009; Tézer 2005; Vasiliev 1980; Marinescu 1984), sa pri zrkadlách prelínala ich praktická funkcia toaletného predmetu s rituálnou funkciou a zrkadlá sú tu ako súčasť špeciálneho súboru predmetov sakrálneho charakteru považované za jeden zo symbolov kňaziek (bližšie napríklad u Kuznecova 1995; Kuznecova 2002; Kuznecova 2010; Il'inskaja/Terezožkin 1983; Galanina 1997, 141 nn.). Na rituálny význam zrkadiel poukazujú ich početné vyobrazenia na tzv. jeleních stélach z nálezísk vo východných regiónoch Eurázie a ich pomerne časté drevené imitácie najmä v detských hroboch na pohrebiskách pazyryckej kultúry na Altaji (Volkov 1981; Kubarev 1987, 217, 225, 255, tab. 16: 11, 24: 5, 54: 5). Na rozdiel od zrkadiel v severopontsko-kaukazskej oblasti mali zrkadlá v kultúrach stredoázijských včasných nomádov výlučne funkciu amuletu, prípadne talizmanu (Kubarev 1996, 336 n.). Otázne však je, či rovnaké funkčné naznačenie zrkadiel, aké tieto mali v oblastiach svojho pôvodu, minimálne však v severnom Pričiernomorí a na Kaukaze, môžeme automaticky aplikovať aj na zrkadlá z pohrebísk vekerzugskej kultúry a s ňou súbežnej ciumbrudskej skupiny. Z územia rozšírenia vekerzugskej kultúry je doteraz známych dokopy devätnásť zrkadiel s bočnou rúčkou, ale z nich iba päť pochádza z hrobových celkov. Ostatné nálezy nemajú známe nálezové okolnosti a drvivá väčšina z nich patrí k zrkadlám tzv. olbijského typu (Tézer 2005, 15-20, tab. 8, 9, 10). Na základe dosiahnutých hodnôt celkového sociálneho indexu je možné oba žiarové hroby z chotínskych pohrebísk (hroby 76/54 z IA a 8/61 z IB) priradiť k hrobom z vyššej strednej vrstvy. Avšak celkovým charakterom výbavy sú oba hroby dospelých žien veľmi

blízke najbohatším ženským hrobom (Kozubová 2012, 109 n., 492-500). Zaujímavé je zistenie, že takmer všetky hroby vekerzugskej kultúry obsahujúce zrkadlá boli žiarové.

- ³ Pinzety mohli byť použité aj pri medicínskych zákrokoch. Výnimkou je jedinečný nález železnej pinzety v hrobe 157 na pohrebisku v Alsótelekes-Dolinka (Patay/B. Kiss 2001-2002, 94, obr. 12: 9). Sprievodné nálezy ju však neumožňujú presnejšie datovať. Názor autorov publikácie k predmetnému pohrebisku, že v prípade nálezu železnej pinzety ide o doklad kontaktov vekerzugskej kultúry so severným Kaukazom, a to s kobanskou kultúrou, sa nám javí ako neopodstatnený (Patay/B. Kiss 2001-2002, 124). Nálezy pinziet sa vo včasnej dobe železnej vo svojom výskyte neobmedzujú iba na severokaukazský región, kde sú doložené ako bronzové, tak aj železné exempláre (Kozenkova 1998, tab. 27: 1-4), ale sú doložené aj v hrobách zo stupňov HC, HD a LTA v Poľsku (lužická a pomorská kultúra), v Nemecku, Švajčiarsku a Taliansku, kde sa tieto v hrobách vyskytovali buď samostatne, ale aj ako súčasť sady toaletných predmetov, pozostávajúcej okrem pinzety ešte z lyžičky na čistenie uší a predmetu na úpravu nechťov (Gedl 1988; Gedl 1991, 43-55; Parzinger/Barth/Nekvasil 1995, 80; Stöllner 2002, 105; Hansen 2010, 158). Podobné pinzety sa sporadicky vyskytli aj na pohrebisku Donja Dolina v severnej Bosne (Truhelka 1904, tab. 75: 21). Na základe morfológických znakov pinziet, ktoré sú pre všetky vyššie spomenuté kultúrne regióny viac-menej jednotné, tak nie je možné spoľahlivo určiť región pôvodu nálezu z Alsótelekes-Dolinka.
- ⁴ Stav zachovania niektorých britiev neumožňuje ich spoľahlivé priradenie ku konkrétnemu, nami vyčlenenému typu či variantu. Uvedené konštatovanie sa týka nasledovných nálezov dvojdielných britiev: Magdalenska gora – bez bližších nálezových okolností (Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004, tab. 157: 6); Stična – bez bližších nálezových okolností (Gabrovec et al. 2006, tab. 178: 187, 189); Hallstatt – kostrový hrob 13/1939 (Kromer 1959, tab. 210: 16), Pottenbrunn – hrob 520 (Ramsl 2002, tab. 59: 12) a Ménfőncsanak – kostrový hrob 10 (Uzsoki 1987, 20 n., tab. 10, 11). Nie je vylúčené, že aj železná čepeľ s vynikajúco zachovanou bronzovou spevňovacou objímkou s dvoma nitmi z hrobu 11 v mohyle 2 z Magdalenskej gory-Voselca pri Hrastju zo stupňa HD3 bola pôvodne súčasťou britvy (Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004, tab. 135: 8). Avšak výrazne prehnutý tvar čepele ukazuje skôr na nôž než na čepeľ britvy. Britva z kostrového hrobu 128 na pohrebisku v Tápiószéle nie je v publikácii M. Párducza vyobrazená a na základe jej opisu nie je vôbec zrejmé, o aký typ britvy ide. M. Párducz sa tu iba zmieňuje o náleze britvy so železnou čepeľou (Párducz 1966, 48).
- ⁵ V prípade hodnoteného hrobového celku sa však nepodarilo určiť polohu nákončia pošvy vo vzťahu k polohe noža. Ako indícia nám v danom prípade slúžia niektoré hrobové celky z východného Maďarska. V hrobe 348 na pohrebisku v Tápiószéle sa značne skorodované železné nákončie pošvy identické tomu z hrobu 41/52 z Chotína IA nachádzalo *in situ* na čepeli jedného zo železných nožov (Párducz 1966, 69, tab. 52: 6, 6a), pričom sprievodné nálezy tvorili iba tri hroty šípv. Obdobnú situáciu registrujeme aj v kostrovom hrobe 36 na pohrebisku v Nyáregyháze (Kisfaludi 2004, 171, tab. 13: 2). Rovnakú funkciu predpokladáme aj v prípade bronzového predmetu z hrobu 338 z Tápiószéle, ktoré je analógiou k nákončiu pošvy z kostrového hrobu 44/61 z Chotína IB nielen čo sa týka tvaru, ale aj rozmerov (Párducz 1966, 67, tab. 50: 2). Nakolko v danom hrobe bolo nákončie nájdené len spolu s brúsikom, jeho bližšie chronologické zaradenie je problematické.
- ⁶ Zdobený kostený exemplár zo Soprone-Krautackeru radíme na základe umiestnenia dvoch železných nitov k súčasťiam rúčok železných nožov (Jerem 1981, obr. 11: 2; Schweltnus 2011, 369, obr. 8G).
- ⁷ Uvedené datovanie čiastočne potvrdzuje aj kónická misa, vyrobená na kruhu, so šikmo skoseným ústím a ostro lomeným zahnutím typu B.4 podľa P. Romsauera (obr. 4: 1; Romsauer 1991), ktorá v podmienkach oboch chotínskych pohrebísk patrí ku keramickým tvarom typickým pre 6. stor. pred Kr. (Kozubová 2012, 217). Ich sporadické prežívania ešte v priebehu stupňa HD3 však potvrdzujú nálezy mís predmetného typu na sídlisku Inzersdorf-Walpersdorf v Dolnom Rakúsku (Ramsl 1998, 45, tab. 58: 367, 368). Okrajový črep z misy typu II z objektu 1626 zo sídliska v Těšeticích je datovaný do stupňa HD2 (Golec 2003, 107, objekt 1626: 17).
- ⁸ Rovnaká výzdoba je doložená aj na exemplári bez bližších nálezových okolností z Magdalenskej gory, z ktorého sa zachovali iba fragmenty kosteného puzdra a tak nie je možné ho spoľahlivo priradiť k jednému z variantov typu II (Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004, tab. 157: 6).
- ⁹ Zoznam nálezísk z doby laténskej je potrebné doplniť o nezdobenú britvu z hrobu z roku 1952 z Rossatz pri Kremse v Dolnom Rakúsku a o hrob 76 z Kósd v Maďarsku (Hampl 1962, obr. 4: k-m; Ramsl 2002, 86).
- ¹⁰ Nie vždy je možné prítomnosť medvedích zubov či kančích klov s prevítaným otvorom v inventári hrobu spoľahlivo spájať so súčasťami konského postroja, najmä, ak sa v danom hrobe nevyskytli žiadne predmety späté s jazdecktvom. Zdá sa tak, že v niektorých prípadoch išlo pravdepodobne o predmety s osobitným symbolickým významom.
- ¹¹ Tieto boli deponované medzi rozhádzané kostrové zvyšky ľudského jedinca, avšak z terénnej dokumentácie nie je jasné, či svedčia o spolupochovanom koňovi, alebo ide iba o doklad vo vekerzugskej kultúre zriedkavých mäsitých prídavkov. V nálezovej správe k predmetnému pohrebisku (č. 523/59) je v antropologickom posudku Dr. M. Prokopca len uvedená poznámka o prítomnosti piatich konských rebier v inventári hrobu.
- ¹² Napríklad na rozdiel od južného Nemecka, kde v neskorej dobe halštatskej boli britvy vkladané iba do hrobov mužov vo veku adultus II, čo vedie k domnienke, že postavenie starších mužov mohlo byť zviditeľnené aj iným spôsobom úpravy brady (Burmeister/Müller-Scheeßel 2005, 92).
- ¹³ Podiel zastúpenia nedospelých jedincov na jednotlivých pohrebiskách kultúr a kultúrnych skupín zo záveru doby bronzovej a v dobe železnej v strednej Európe je rôzny. Kým napríklad na pohrebiskách horákovskej skupiny, ako bolo spomenuté vyššie, pozorujeme ich výrazný deficit (Čermáková et al. 2007), to, naopak, na niektorých pohrebiskách kultúry Mezőcsát zo záveru doby bronzovej a začiatku doby železnej, ktorej územie rozšírenia sa z prevažnej

časti kryje s územím rozšírenia vekerzugskej kultúry, zaznamenávame vysoký podiel najmä detských hrobov (D. Matuz 2000, 146 n.).

¹⁴ Ak je náš predpoklad správny, v takom prípade tu potom musíme pri oboch pohlaviach počítať s rozdielnym vekom pri vstupe medzi dospelých, u osôb mužského pohlavia už vo veku juvenis, kým u žien vo veku hraničiacom medzi fázami juvenis a adultus.

LITERATÚRA

- Benadik 1983* – B. Benadik: Maňa. Keltisches Gräberfeld. Fundkatalog. Mat. Arch. Slovaca 5. Nitra 1983.
- Burmeister/Müller-Scheeßel 2005* – S. Burmeister/N. Müller-Scheeßel: Der Methusalemkomplex. Methodologischen Überlegungen zu Geschlecht, Alter und Sozialstatus am Beispiel der Hallstattzeit Süddeutschlands. In: J. Müller (Hrsg.), Alter und Geschlecht in ur- und frühgeschichtlichen Gesellschaften. UPA 126. Bonn 2005, 91-125.
- Čermáková et al. 2007* – E. Čermáková/M. Golec/T. Trubačová/Z. Tvrđý: Kam zmizely horákovské děti? Štud. Zvesti AÚ SAV 42, 2007, 23-56.
- D. Matuz 2000* – E. D. Matuz: A Szeged-Algyő 258. Kútkörzet területén feltárt preszkíta temető. Móra Ferenc Múz. Évk. – StudArch 6, 2000, 139-164.
- Dular 2003* – J. Dular: Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko. Ljubljana 2003.
- Dušek 1966* – M. Dušek: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. Bratislava 1966.
- Gabrovec et al. 2006* – S. Gabrovec/A. Kruh/I. Murgelj/B. Teržan: Stična II/1. Gomile starejše železne dobe. Katalog. Katalogi in monografije 37. Ljubljana 2006.
- Galanina 1997* – L. K. Galanina: Die Kurgane von Kelermes. „Königsgräber“ der frühskythischer Zeit. Steppenvölker Eurasiens I. Moskva 1997.
- Galántha 1986* – M. Galántha: The Scythian Age Cemetery at Csanytelek-Újhalastó. In: L. Török (ed.), Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984. Budapest 1986, 69-77.
- Gedl 1988* – M. Gedl: Die Toilettegeräte in Polen. PBF XV/1. München 1988.
- Gedl 1991* – M. Gedl: Die Hallstatteinflüsse auf den polnischen Gebieten in der Früheisenzeit. Prace archeologiczne 48. Warszawa – Kraków 1991.
- Gennep 1996* – A. van Gennep: Přechodové rituály. Praha 1996.
- Glunz 1997* – B. Glunz: Studien zu den Fibeln aus dem Gräberfeld von Hallstatt. Linzer archäologischer Forschungen 25. Linz 1997.
- Golec 2003* – M. Golec: Těšetice – VI. Horákovská kultura v těšetickém mikroregionu. Brno 2003.
- Hampl 1962* – F. Hampl: Ein keltisches Grab aus Rossatz bei Krems, NÖ. Mitt. Anthr. Ges. 92, 1962, 16-30.
- Hansen 2010* – S. Hansen: Die Goldfunde und Trachtbeigaben des späthallstattzeitlichen Fürstengrabes von Eberdingen-Hochdorf (Kr. Ludwigsburg). Hochdorf VIII. Stuttgart 2010.
- Hencken 1978* – H. Hencken: The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia. Harvard 1978.
- Chochorowski 1985* – J. Chochorowski: Die Vekezug-Kultur. Charakteristik der Funde. Prace archeologiczne 36. Kraków 1985.
- Il'inskaja/Terenozkin 1983* – V. A. Il'inskaja/ A. I. Terenozkin: Skifija VII – IV vv. do n. è. Kiev 1983.
- Jerem 1981* – Jerem, E.: Zur Späthallstatt- und Frühlatènezeit in Transdanubien. In: Die Hallstattkultur. Symposium Steyr 1980. Linz 1981, 105-136.
- Juhász 1976* – I. Juhász: Az Orosháza-gyopárosi szkítakori temető. Arch. Ért. 103, 1976, 231-252.
- Kemenczei 2005* – T. Kemenczei: Zu den östlichen Beziehungen der skythenzeitlichen Alföld-Gruppe. Commun. Arch. Hung. 2005, 178-209.
- Kemenczei 2009* – T. Kemenczei: Studien zu den Denkmälern skythisch geprägter Alföld-Gruppe. Inventaria Praehistorica Hungariae 12. Budapest 2009.
- Knez 1986* – T. Knez: Novo mesto I. Halštatski grobovi. Carniola archeologica 1. Novo mesto 1986.
- Kisfaludi 2004* – J. Kisfaludi: Szkíta kori temető a Nyáregyháza M5-4 autópalya nyomvonalában. Stud. Com. 28, 2004, 167-198.
- Kozenkova 1998* – V. I. Kozenkova: Material'naja osnova byta kobanskich plemen. Zapadnyj variant. Moskva 1998.
- Kozubová 2008* – A. Kozubová: Kostené valcovité predmety z pohrebísk vekerzugskej kultúry v severozápadnej časti Karpatskej kotliny. Zbor. SNM 102, Arch. 18, 2008, 49-94.
- Kozubová 2009* – A. Kozubová: Diaľkové zbrane z pohrebísk vekerzugskej kultúry na juhozápadnom Slovensku. Zbor. SNM 103, Arch. 19, 2009, 65-130.
- Kozubová 2010* – A. Kozubová: Hroby so železnými sekerkami na pohrebiskách zo staršej doby železnej v karpatsko-dunajskom priestore. Zbor. SNM 104, Arch. 20, 2010, 45-65.
- Kozubová 2011* – A. Kozubová: Súčasti konských postrojov z lokalít vekerzugskej kultúry na juhozápadnom Slovensku (časť I). Musaica 27, 2011, 69-100.

- Kozubová 2011a* – A. Kozubová: K voprosu o vostočnom vlijanii v vekerzugskoj kul'ture. In: Trudy III (XIX) Vserossijskogo archeologičeskogo s'ezda. Velikij Novgorod – Staraja Russa 2011 g. Tom I. Sankt-Peterburg – Moskva – Staraja Russa 2011, 349-350.
- Kozubová 2012* – A. Kozubová: Pohrebiská vekerzugskej kultúry v Chotíne na juhozápadnom Slovensku. Nepublikovaná dizertačná práca. Katedra archeológie FiF Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava 2012.
- Kromer 1959* – K. Kromer: Das Gräberfeld von Hallstatt. Firenze 1959.
- Kubarev 1987* – V. D. Kubarev: Kurgany Ulandryka. Novosibirsk 1987.
- Kubarev 1996* – V. D. Kubarev: Spiegel asiatischer Nomaden als religionsarchäologische Quelle. ESA 2, 1996, 319-345.
- Kuznecova 1995* – T. M. Kuznecova: Zerkala-fialy (patery) s zoomorfnym oformleniemručki. In: Pamjatniki Evrazii skifo-sarmatskoj épochi. Moskva 1995, 11-18.
- Kuznecova 2002* – T. M. Kuznecova: Zerkala Skifii VI – III vekov do n. è. Tom I. Moskva 2002.
- Kuznecova 2010* – T. M. Kuznecova: Zerkala Skifii VI – III vekov do n.è. Tom II. Moskva 2010.
- Marinecu 1984* – G. Marinescu: Die jüngere Hallstattzeit in Nordostsiebenbürgen. Dacia 28, 1984, 47-83.
- Nebehay 1993* – S. Nebehay: Latènegräber in Niederösterreich. Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg, Heft 41. Marburg 1993.
- Párducz 1958* – M. Párducz: Szkíta tükrök a Kárpát-medencében. Arch. Ért. 85, 1958, 59-64.
- Párducz 1960* – M. Párducz: Scythian Mirrors in the Carpathian Basin. Światowit 23, 1960, 523-544.
- Párducz 1966* – M. Párducz: The Scythian Age cemetery at Tápiószele. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 18, 1966, 35-91.
- Parzinger 1989* – H. Parzinger: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Sava. Weinheim 1989.
- Parzinger/Barth/Nekvasil 1995* – H. Parzinger/ F. E. Barth/J. Nekvasil: Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren. Römisch-Germanische Forschungen 54. Mainz 1995.
- Patay/Kiss 2001-2002* – P. Patay/ B. Kiss, Z.: Az alsótelekes-dolinkai szkítakori temető közöletken sírjai (az 1962. és 1964. évi feltárás eredményei). Folia Arch. 49, 2001-2002, 79-141.
- Ramsl 1998* – P. C.: Ramsl: Inzersdorf-Walpensdorf. Studien zur späthallstatt-/latènezeitlichen Besiedlung im Traisental, Niederösterreich. Fundberichte aus Österreich. Materialheft A6. Wien 1998.
- Ramsl 2002* – P. C. Ramsl: Das eisenzeitliche Gräberfeld von Pottenbrunn. Horn 2002.
- Romsauer 1991* – P. Romsauer: The earliest wheel-turned pottery in the Carpathian basin. Antiquity 65/247, 1991, 358-367.
- Romsauer/Pieta 1992* – P. Romsauer/K. Pieta: Významný nález z neskorej doby halštatskej v Hubine. Slov. Arch. 40, 1992, 213-222.
- Schwellnus 2011* – F. Schwellnus: Die Siedlung von Sopron-Krautacker (Westungarn) in der späten Hallstatt- und frühen Latènezeit. Arch. Korrb. 41/3, 2011, 359-373.
- Stegmann-Rajtár 2009* – S. Stegamnn-Rajtár: Žiarové pohrebisko východohalštatskej a vekerzugskej kultúry v Nových Zámkoch. Slov. Arch. 57/1, 2009, 57-116.
- Stöllner 2002* – Th. Stöllner: Die Hallstattzeit und der Beginn der Latènezeit im Inn-Salzach-Raum. Auswertung. Archäologie in Salzburg, Band 3/I. Salzburg 2002.
- Tecco Hvala/Dular/Kocuvan 2004* – S. Tecco Hvala/J. Dular/E. Kocuvan: Železnodobne gomile na Magdalensko gori. Katalogi in monografije 36. Ljubljana 2004.
- Tézer 2005* – Z. Tézer: Szkíta kori tükrök a Kárpát-medencében. Budapest Régiségei 39, 2005, 5-38.
- Truhelka 1904* – Č. Truhelka: Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja Dolina (Bezirk Bosnich-Gradiška). Wien 1904.
- Uzsoki 1987* – A. Uzsoki: Ménfőcsanak. In: T. Kovács – É. F. Petres – M. Szabó (ed.), Transdanubia 1. Corpus of Celtic Finds in Hungary I. Budapest 1987, 13-61.
- Vasileiv 1980* – V. Vasileiv: Şçitii şi agatirşi pe teritoriul României. Cluj – Napoca 1980.
- Volkov 1981* – V. V. Volkov: Olennye kamni Mongolii. Ulan-Bator 1981.
- Vulpe 1990* – A. Vulpe: Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien. PBF VI/9. München 1990.
- Wells 1981* – P. S. Wells: The Emergence of an Iron Age Economy. The Mecklenburg Grave Groups from Hallstatt and Stična. Mecklenburg Collection, Part III. Cambridge 1981.

EIN TASCHEN- ODER EIN RASIERMESSER? ZUR INTERPRETATION EINIGER KNOCHEN- UND GEWEIHGEGENSTÄNDE AUS GRÄBERFELDERN DER VEKERZUG-KULTUR (ANHAND DER FUNDE AUS DEN GRÄBERFELDERN VON CHOTÍN)

ANITA KOZUBOVÁ

Das Thema dieses Beitrags repräsentieren spezifische Gegenstände, die aus zwei miteinander verbundenen Teilen bestehen: einer kurzen, meistens geraden eisernen Klinge, und einem zweiteiligen Knochen- oder Geweihgriff. Als einer der Typen des Toilettengegenstandes erscheinen sie relativ selten in Grabbefunden vor allem der älteren Eisenzeit auf dem relativ weiten Gebiet Mitteleuropas, mit Zentren ihres Vorkommens im nordwestlichen und östlichen Teil des Karpatenbeckens, in Ostslowenien und auf dem Gräberfeld von Hallstatt. Die behandelten Gegenstände betrachten wir als eines der wichtigen Phänomene im Fundgut nicht nur der Vekerzug-Kultur, sondern auch der unterkrainischen Gruppe der Hallstatt-Kultur, denen vonseiten der Fachöffentlichkeit auch trotz ihrer Einzigartigkeit bisher keine gebührende Aufmerksamkeit geschenkt wurde. Diese Konstatierung ist zweifellos teilweise auch durch die Tatsache bedingt, dass deren Funktion immer noch nicht zufriedenstellend erläutert wurde. Den Schwerpunkt unserer Analyse bilden vor allem die Funde aus Gräberfeldern der Vekerzug-Kultur. Charakteristisch für ihr Fundgut sind hinsichtlich der Herkunft vier Hauptgruppen der Artefakte – der Vorkommensschwerpunkt einiger Typen der Kleingegenstände und teilweise auch Keramikformen befindet sich entweder auf dem Gebiet der Hallstatt-Kultur, vor allem ihrer ostalpinen Region, oder im nordpontisch-kaucasischen Raum, oder auf dem Gebiet des Zentral- oder Ostbalkans, oder es handelt sich um Gegenstände, die nur für die Vekerzug-Kultur spezifisch sind und damit einen nachweisbar lokalen Charakter haben.

Im Rahmen des ganzen Verbreitungsgebietes der Vekerzug-Kultur identifizieren wir eine deutliche Konzentration der analysierten Gegenstände im Inventar der Gräber auf den Gräberfeldern von Chotín IA und IB in der Südwestslowakei. Im Laufe einer neuen Katalogbearbeitung des Fundmaterials aus den beiden obengenannten Gräberfeldern durch die Autorin dieses Beitrags zeigte sich als nötig, sich zu der Funktion zu äußern, beziehungsweise die bisherigen Meinungen zur möglichen Funktion vieler Knochen- und Geweihgegenstände, einschließlich derjenigen, die das Thema dieses Beitrags bilden, umzuwerten. Einige Forscher betrachten die analysierten Gegenstände aus Fundstellen der Vekerzug-Kultur als knöcherne Messergriffe. Dieser Interpretation widerspricht vor allem die Platzierung der Niete nur an den Enden dieser Gegenstände, während im Fall der aufgefundenen Eisenmesser mit knochenbesetztem Griff die Niete auch im mittleren Teil des Griffs angebracht sind. Die Eisenklinge ist dabei mit den Knochenplatten nur an einem ihrer Enden vernietet, d. h. dass die Klinge mit den Platten nicht fest verbunden war und solche bewegliche Befestigung ihr Herausklappen aus dem zweiteiligen Griff ermöglicht. Die meisten Forscher bezeichnen diese Gegenstände jedoch als Taschenmesser. Da in den meisten Grabverbänden, in denen die „Taschenmesser“ vorgekommen sind, wenigstens noch ein weiteres herkömmliches eisernes Arbeitsmesser gefunden wurde, scheint uns, dass es überflüssig wäre, die zu bewertenden Funde als Messer zu betrachten, umso mehr, weil die Klinge bei ihrem alltäglichen Gebrauch relativ schnell abstumpfen würde. Die Gesamtkonstruktion dieser Gegenstände macht gleichzeitig einen nicht sehr stabilen Eindruck mit Rücksicht auf ihre häufige Verwendung beim Schneiden von härteren Materialien oder beim Ausüben eines anderen Drucks auf die Klinge, die dadurch schnell zu wackeln beginnen könnte. Deswegen nehmen wir im gegebenen Fall an, dass die untersuchten Gegenstände als Rasiermesser verwendet sein könnten, wobei die Knochenplatten sowohl den Griff als auch den Klingenschutz gebildet haben.

Im Rahmen der Kollektion einzelner Komponente des Grabinventars aus Gräberfeldern der Vekerzug-Kultur auf ihrem ganzen Verbreitungsgebiet repräsentieren die Toilettengegenstände zwar die quantitativ am wenigsten vertretene Fundgruppe, doch diese Gegenstände zählen zweifellos zu lokalen Besonderheiten ihres Fundgutes. Vertreten sind hier Gegenstände, deren Vorkommensschwerpunkt in verschiedenen kultur-geographischen Gebieten liegt. Deswegen unterscheiden wir hinsichtlich der Herkunft die Toilettengegenstände östlichen Typs, das Spiegel umfasst, und die Toilettengegenstände westlichen Typs, dem wir die Klapprasiermesser zuordnen. Interessant ist ebenfalls die Feststellung, dass die beiden Typen der Toilettengegenstände im Bezug zum biologischen Geschlecht und Alter der Individuen, in deren Ausstattung sie vorgekommen sind, jeweils nur an eines der Geschlechter gebunden sind und dass in Gräbern mit Toilettengegenstand bis auf äußerst seltene Ausnahmen (Körpergrab 220/54 aus Chotín IA) ausschließlich erwachsene Individuen bestattet waren. Spiegel sind nur mit weiblicher, Rasiermesser dagegen nur mit männlicher Sphäre verknüpft. Interessant ist die fast komplette Absenz der Pinzetten im Fundgut der Vekerzug-Kultur.

Hinsichtlich der Form und Konstruktion sind die Rasiermesserfunde einheitlich und unterscheiden sich voneinander nur durch die Anwesenheit oder Abwesenheit der Ritzverzierung auf ihrem Knochengriff. Bei einigen Exemplaren finden wir bronzene, manchmal auch eiserne Befestigungshülsen an einem der Enden des Griffes, beziehungsweise auch eine bronzene Hängeöse. Da nicht alle Rasiermesserfunde vollständig erhalten blieben, kann die Anwesenheit der beiden obengenannten Konstruktionsdetails in vielen Fällen weder zuverlässig bestätigt noch widerlegt werden. Anhand der Verzierung haben wir die Rasiermesser in zwei Typen geteilt, und zwar in die verzierten (Typ I) und die unverzierten (Typ II) Exemplare. Diese haben wir noch in Varianten unterteilt, je nachdem, ob die Rasiermesser mit Befestigungshülsen versehen waren oder nicht. Während die unverzierten Rasiermesser im analysierten Verband nur durch eine kleine Anzahl der Funde repräsentiert werden, zeichnen sich die meisten Rasiermesser durch einen geometrisch verzierten Knochengriff und gleichzeitig Klingenschutz aus. Im Fall der Verzierung, die immer eingraviert ist, beobachten wir hier einerseits die Verwendung von nur einem Verzierungsmotiv, meistens Kreisäugen, und andererseits eine Kombination von zwei oder mehreren dekorativen Elementen. Am häufigsten ist die Kombination der Kreisäugen mit verschiedenen Linien oder Horizontalbändern entweder aus schraffierten Dreiecken oder aus Gittermuster. Gewisse Unterschiede zwischen einzelnen Exemplaren registrieren wir auch in der Art, wie eines der Enden des Rasiermessergriffs beendet war – abgerundet oder zugespitzt. Es scheint aber, dass dieses Detail keine chronologische oder territoriale Relevanz hatte.

Fassen wir die Feststellungen über die Rasiermesserfunde vom Typ II zusammen, können wir konstatieren, dass diese im Unterschied zu den unverzierten Exemplaren vom Typ I auch auf dem Gräberfeld von Hallstatt belegt sind, das damit neben den Fundstellen der Vekerzug-Kultur und der ostslowenischen Hallstattgruppe das dritte Zentrum ihres Vorkommens darstellt. Im Rahmen dieser drei Regionen beobachten wir zwischen ihnen gewisse Unterschiede, die sowohl in der Auswahl bzw. Bevorzugung einzelner Verzierungsmotive, als auch in chronologischer Einordnung der Rasiermesserfunde zum Ausdruck kommen. Während die Rasiermesser auf dem Gräberfeld von Hallstatt im Laufe der ganzen Stufe HD im Grabinventar belegt sind und im Rahmen ihres ganzen Verbreitungsgebietes gleichzeitig zu den ältesten zählen, erscheinen die Klapprasiermesser in Unterkrain zum ersten Mal erst in der Stufe HD3 und sind vor allem für das Fundgut der nachfolgenden Stufe LTA charakteristisch. Im Fall der Vekerzuger Funde scheint es, dass ihr Vorkommen vor allem auf die Stufe HD2 und teilweise noch HD3 beschränkt ist (Grab 220/54 aus Chotín IA). Die Verzierung auf Rasiermessern der Vekerzug-Kultur ist besonders charakteristisch durch die Kreisäugen, manchmal in Kombination mit Ritzlinien. Andere Verzierungsmotive, wie zum Beispiel das Gittermuster, finden wir hier nur sporadisch. Die Exemplare aus Slowenien zeichnen sich dagegen durch eine beinahe einheitliche Verzierung in Form einer Kombination von Kreisäugen, schraffierten Dreiecken und dem Gittermuster aus. Die Vekerzuger Exemplare ähneln mit ihrer Auswahl und Kombination einzelner Verzierungsmotive den Rasiermessern aus dem Gräberfeld von Hallstatt. Eine spezifische Gruppe der Klapprasiermesser repräsentieren die Funde auf keltischen Flachgräberfeldern in Niederösterreich und Transdanubien, die zwar auf das Überdauern einiger Hallstatt-Traditionen in der Latènezeit hindeuten und ihre Konstruktion ist fast identisch mit den Rasiermessern aus Fundstellen der Vekerzug- und Hallstatt-Kultur, doch die latènezeitlichen Exemplare unterscheiden sich von den hallstattzeitlichen durch ihre Verzierung.

Klapprasiermesser zählen im Bereich der Vekerzug-Kultur eher zu seltenen Funden und anhand der oben erwähnten Feststellungen können wir annehmen, dass ihr Vorkommen auf Gräberfeldern mit Einflüssen oder Kontakten zu der Salzburger Region und der Salzkammer zusammenhängen. Die Rasiermesserfunde aus dem Gräberfeld von Hallstatt ähneln mit ihrer Verzierung viel mehr den Vekerzuger Exemplaren als denjenigen aus Ostslowenien, und gleichzeitig stehen sich die Vekerzuger und Hallstatter Rasiermesser auch aus chronologischer Sicht nahe, obwohl die ältesten Funde aus der Stufe HD1 nur aus dem Gräberfeld von Hallstatt stammen. Hinsichtlich der Zahl der Rasiermesserfunde, die innerhalb eines Gräberfeldes erfasst wurden, sind die Gräberfelder von Chotín einzigartig im Bereich der Vekerzug-Kultur. Während aus Chotín IA und IB insgesamt fünf Exemplare stammen, ist auf den anderen Gräberfeldern (Tápiószele, Maňa, Nyáregyháza) jeweils nur ein einziges Exemplar vorgekommen.

Anhand der erreichten Werte des Gesamtsozialindex können wir die Gräber aus den beiden Gräberfeldern in Chotín sowohl der obersten Sozialschicht als auch der höheren Mittelschicht zuordnen. Obwohl die Klapprasiermesser im Rahmen der Gräberfelder von Chotín in fünf Gräbern gefunden wurden, konnte das Alter deren Besitzer anthropologisch nur im Fall eines jüngeren Mannes aus dem Körpergrab 46/61 aus Chotín IA bestimmt werden, der im Alter Adultus starb, und des Individuums aus dem Körpergrab 220/54 ebenfalls aus Chotín IA, das im Alter Juvenis bestattet wurde. Im Körpergrab 36 aus Nyáregyháza war dagegen ein älterer Mann im Alter von 40 – 45 Jahren bestattet. Es scheint also, dass die Vekerzuger Jünglinge vermutlich schon an der Schwelle der Reife zu rasieren begonnen haben und dass sich die Art von Bartbehandlung bei erwachsenen Männern mit

Rücksicht auf das erreichte Alter auf keinerlei Weise unterschieden hat. Im Fall der Anwesenheit eines Klapprasiermessers in der Grabsausstattung des Jünglings im Grab 220/54 aus Chotín IA können wir auch nicht ausschließen, dass solche äußerst ungewöhnliche Beigaben in Gräbern von jugendlichen Individuen auf mögliche Initiationsrituale verweisen könnten.

*Mgr. Anita Kozubová, PhD.
Poľnohospodárska 26
821 07 Bratislava
Slovenská republika
anitakozub@gmail.com*